
Atribució i violència

PID_00269250

Andrea Calsamiglia Madurga

Temps mínim de dedicació recomanat: 4 hores

Andrea Calsamiglia Madurga

Doctora en Psicologia Social.
Ha estat professora a la UAB i col·laboradora a la UOC. Ha centrat la seva recerca en gènere, violència. Li interessen les relacions de poder i ha treballat en projectes relacionats amb gènere, acció comunitària i innovació ecosocial, sobretot des de la recerca qualitativa, la facilitació de grups o el teatre social.

L'encàrrec i la creació d'aquest recurs d'aprenentatge UOC han estat coordinats pel professor: Josep Vivas Elias (2019)

Primera edició: setembre 2019
© Andrea Calsamiglia Madurga
Tots els drets reservats
© d'aquesta edició, FUOC, 2019
Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona
Realització editorial: FUOC

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars dels drets.

Índex

Introducció	5
1. Els processos d'atribució	7
1.1. La psicologia social convencional i les teories de l'atribució	8
1.1.1. Fritz Heider i l'anàlisi ingènua de l'acció, i les causes internes i externes	8
1.1.2. Harold Kelley i l'anàlisi de la covariància	10
1.1.3. Edward E. Jones i Keith E. Davis: l'error fonamental d'atribució	11
1.1.4. Ignacio Martín-Baró i la importància del context social en les atribucions	13
1.1.5. Richard Nisbett, Edward E. Jones i les diferències entre actor i observador	14
1.1.6. Per què són importants les teories de l'atribució en criminologia?	15
1.2. Crítiques a la visió convencional de les teories de l'atribució	16
1.2.1. El context social i cultural	16
1.2.2. La pragmàtica	17
1.3. Psicologia social crítica	17
1.3.1. Psicologia discursiva	18
2. Violència	21
2.1. Conceptualització de la violència. Violència? Agressió?	21
2.2. Agressió o violència?	24
2.3. La violència vista des de diferents teories explicatives	27
2.3.1. Teories internalistes	27
2.3.2. Teories integradores	29
2.3.3. Teories ambientalistes	32
2.3.4. Teories socials	35
2.3.5. Teories crítiques	39
Resum	45
Bibliografia	47

Introducció

Un assassinat, un homicidi involuntari, la defensa pròpia o l'heroisme són maneres diferents d'explicar un mateix fet: la mort d'una persona en mans d'una altra. En aquest mòdul veurem dos temes distints que es complementen a l'hora d'entendre per què la mort d'una persona en mans d'una altra es pot explicar de maneres tan diverses: els processos d'atribució i la violència.

En primer lloc, coneixerem els **processos d'atribució**, per veure com expliquem les causes de les accions de les persones. Veurem com s'ha plantejat des de diferents perspectives, des de la psicologia social convencional i des de la psicologia social crítica.

En segon lloc, ens centrarem en la **violència** i en com s'ha anat definint des de la psicologia social i altres disciplines properes. Farem un recorregut per diferents teories, que expliquen l'agressió i la violència basant-se en diversos aspectes que poden ser factors interns de les persones, la influència del context, la interrelació entre persones o grups, les normes socials o la construcció social de la violència.

1. Els processos d'atribució

Una de les maneres que tenim de donar sentit al món que ens envolta, i a les accions de les persones, és buscar una **explicació**, una **causa**, que ens ajudi a entendre el perquè es donen. Aquest procés s'anomena **atribució**. Hi ha diverses maneres d'arribar a fer atribucions. L'estudi de com es donen els processos d'atribució ens dona molta informació sobre la manera de construir el sentit del món que ens envolta a través de les explicacions que ens fem d'allò que passa al nostre entorn. Per això ha estat un dels camps d'estudi de la psicologia social. El focus de les teories de l'atribució se centra, concretament, en **com ens expliquem les accions de les persones que ens envolten**. Podríem centrar les explicacions de les accions de les persones en el context (el que hi ha al voltant que fa que les persones actuïn d'una determinada manera) o en les disposicions internes (com són les persones pròpiament que fa que actuïn així). Com veurem més endavant, és més comú que fem atribucions a disposicions internes.

Explicar allò que passa d'una manera o d'una altra, òbviament, té conseqüències en com descrivim la realitat i, sobretot, en com descrivim les altres persones. Aquest tipus d'explicacions no es basen només en la causalitat, sinó també en el fet de crear unes condicions de possibilitat perquè aquesta causalitat sigui més plausible. Acabem atribuint a d'altres unes característiques que ens ajuden a fer inferències de com aquestes persones actuarien d'una manera concreta, fet que porta a uns resultats determinats. Les atribucions, doncs, són una part fonamental per a entendre com dotem de sentit el nostre món social.

Les teories de l'atribució són especialment rellevants per a la criminologia, ja que aquesta disciplina aborda les accions constitutives de delictes. En tots els àmbits d'aplicació de la criminologia, i específicament en allò que té a veure amb el procés jurídicopenal, les atribucions que es facin tenen un impacte potencialment molt elevat sobre totes les parts implicades.

Les teories de l'atribució ens donen elements per a analitzar com s'arriba a aquests processos.

És important destacar que les formes d'entendre les atribucions han portat a divergències importants dins de la disciplina, entre la psicologia social convencional i la psicologia social crítica. Com s'haurien d'entendre les atribuci-

ons? Què ens diuen de les persones? Quina relació tenen amb el món social? Veurem a continuació algunes de les teories sobre l'atribució més destacades de la psicologia social.

1.1. La psicologia social convencional i les teories de l'atribució

La psicologia social convencional s'ha centrat en la cognició social, sobretot des d'una vessant experimental. Pel que fa a les teories de l'atribució, el focus ha estat la percepció de les accions, tot i que, com assenyala Martín-Baró (1983):

«No es que la **percepción de actos** constituya un área distinta que el de la **percepción de personas**; de hecho no percibimos a las personas en abstracto, sino que **percibimos a las personas como seres que actúan**, incluso si su acción constituye un estar pasivo».

Vist d'aquesta manera, les teories de l'atribució se centren en la percepció de les accions, que al mateix temps serà una font d'informació sobre les persones que les duen a terme. Vegem-ne diferents teories:

- Fritz Heider i l'anàlisi ingènua de l'acció, i les causes internes i externes.
- Harold Kelley i l'anàlisi de la covariància.
- Edward E. Jones i Keith E. Davis: l'error fonamental d'atribució.
- Ignacio Martín-Baró i la importància del context social en les atribucions.
- Richard Nisbett i Edward E. Jones i les diferències entre actor i observador.

1.1.1. Fritz Heider i l'anàlisi ingènua de l'acció, i les causes internes i externes

Fritz Heider va ser un psicòleg austríac de família jueva vinculat a l'escola gestàltica. Va publicar *The Psychology of Interpersonal Relations* el 1958 i es considera el creador de la teoria de l'atribució. Es va interessar en l'explicació que fem dels successos quotidians, perquè entenia que la nostra manera de construir una imatge de la realitat social guia la nostra vida quotidiana i la nostra manera d'actuar. Concep les persones com a **científiques ingènues**, que creen una mena de teoria pròpia, una psicologia del sentit comú a partir de l'anàlisi de l'acció, per a explicar la quotidianitat. En aquest sentit, parla de les persones com a científiques ingènues o psicòlogues ingènues.

Heider argumenta que el procés d'atribució és el resultat del **desig fonamental de predictibilitat** de les persones per tenir algun tipus de control sobre el que passa al món extern. El fet de conèixer i comprendre les causes del que passa ens fa pensar que podem **descriure, predir i controlar** el nostre entorn.

Els pressupòsits que fem sobre com són les persones i quins són els principis a partir dels quals actuen, basats en la nostra percepció del seu comportament, ens fan actuar d'una manera o d'una altra, independentment que aquests pres-

supòsits siguin certs o falsos. Per això parlem d'una psicologia ingènua que construeix una imatge de la realitat social que guia les accions del «psicòleg ingenu».

L'aportació més rellevant de Heider és la distinció entre fer atribucions internes o externes.

En les **atribucions internes** expliquem el que passa a partir de causes personals, de la idiosincràsia de la persona que duu a terme l'acció, de les seves motivacions, intencions, esforços, habilitats o capacitats.

Les **atribucions externes** són aquelles en què creiem que la causa està en el context en què passa l'acció, en quelcom que hi ha fora de la persona; per exemple, la dificultat de la situació, l'atzar o les accions d'altres persones.

Per exemple, com a estudiants, és habitual fer atribucions sobre per què hem tret la nota que hem tret. Podem aprovar o suspendre, i podem veure-ho com una causa interna o externa.

	Autoatribució	Heteroatribució
Atribució interna	He suspès	Ha suspès
Atribució externa	M'han suspès	L'han suspès

Quines diferències veus en les diverses afirmacions del quadre?

La forma d'usar el llenguatge és una de les maneres de veure els processos d'atribució que fem d'una manera **implícita** (com veurem més endavant en la psicologia discursiva).

Si algú diu «He suspès», entenem que és per causes que tenen a veure amb la persona: perquè no ha estudiat, o perquè li costa la temàtica, ja que té dificultats de comprensió, no li agrada l'assignatura... En canvi, si diu «M'han suspès», entenem que la causa és fora de la persona, que en aquest cas seria algú altre que ha tingut incidència en aquest resultat. Tal com està expressat, sembla que la causa estigui en l'equip docent, i sense relació aparent amb el rendiment efectiu de l'estudiant. Dona a entendre que no té gaire responsabilitat en el resultat final.

Els processos d'atribució també es poden donar d'una manera més **explícita**, i dir per exemple:

«Ha suspès perquè la seva situació familiar és complicada, i tampoc no ha tingut gaire suport per part del centre», atribuint la causa al context.

Però... què és el que fa que atribuïm la causa d'una acció a la persona o al context? En algunes situacions, hi podem trobar tendències. Si continuem amb l'exemple de la nota d'una assignatura, quan tenim més tendència a fer una atribució interna o externa? Què creus que és més habitual, dir «He aprovat» o «He suspès»? O «M'han aprovat» o «M'han suspès»?

Alguns dels factors que ajuden a fer una atribució interna o externa són:

- **Nombre de causes possibles.** Si veiem que una persona actua sota una amenaça, és probable que fem una atribució externa i suposem que la coacció és la causa més plausible del seu comportament. És a dir, si veiem que algú entrega diners a una persona del carrer que l'està increpant amb una actitud hostil, és més probable que fem una atribució externa («la situació de coacció fa que li doni els diners»); en canvi, si algú entrega diners a una persona que demana al carrer, és més probable que fem una atribució interna («és una persona generosa»).
- **Característiques de l'autor**, tant personals com socials (gènere, edat, condició socioeconòmica, racialització, sexualitat, idioma, coneixements i habilitats, aparença física, etc.). El mateix acte de viatjar en transport públic sense bitllet es pot entendre d'una manera molt diferent per part d'algú jove i amb una aparença descuidada (podríem pensar que s'està colant) que si ho fa una persona adulta i amb aparença de benestar econòmic (podríem pensar que ha oblidat la cartera a casa).
- **Experiència prèvia** de l'autor sobre l'acte o comportament percebut. Si un ciclista expert xoca contra la bicicleta que va davant seu, tendirem a fer una atribució externa (la bicicleta no li frenava bé) i, en canvi, si passa el mateix a un ciclista inexpert, serà més probable fer una atribució interna (estava despistat, no sap anar en grup).

1.1.2. Harold Kelley i l'anàlisi de la covariància

Harold Kelley va ser un psicòleg social estatunidenc, i en la seva obra es planteja quina informació fem servir a l'hora de fer una atribució causal. I conclou que fem les atribucions causals a partir de la consistència, la singularitat i el consens (Kelley, 1973).

Kelley veu les persones com a éssers que processem meticulosament tota la informació i explorem totes les opcions abans de poder explicar-nos un fenomen. Si tenim poca informació d'un esdeveniment, haurem de fer les atribucions causals a partir dels fets observables en el moment. En canvi, si tenim més informació, o de diferents fonts, Kelley considera que fem una anàlisi de covariància entre el que observem i les seves possibles causes a partir de diferents criteris. La covariància és l'atribució d'un efecte a una condició que està present quan l'efecte està present, i que està absent quan l'efecte està absent. L'efecte és el que s'intenta explicar. I les condicions són l'entitat, la persona i les circumstàncies.

Imaginem que A i B són membres d'un mateix grup. A difon per xarxes socials una foto compromesa de B, sense el seu consentiment.

En aquest cas, l'efecte seria la difusió de fotos compromeses de B sense el seu consentiment. Si intentem fer la relació causal, podem atribuir-ho a la persona (A), a l'entitat (B) o a les circumstàncies.

- **Consistència.** La persona se sol comportar així en aquesta situació? És a dir, A ha difós fotos compromeses de B sense consentiment amb anterioritat?
- **Singularitat.** La persona es comporta d'una manera distinta en diferents situacions? Caldria saber si A ha difós fotos d'altres persones.
- **Consens.** Altres persones es comporten d'una manera similar en aquesta situació? Per saber si és quelcom generalitzat, hauríem de preguntar-nos si altres persones han enviat prèviament fotos compromeses de B sense el seu consentiment.

El principi de covariació: hipòtesis sobre les pautes d'informació que porten a atribucions a la persona, l'entitat i les circumstàncies

Atribució causal	Consens	Distintivitat/singularitat	Consistència	Exemple
A la persona	Baix	Baixa	Alta	<ul style="list-style-type: none"> • Només A difon imatges de B. • A difon imatges d'altres persones. • A ha difós imatges de B en altres ocasions.
A l'entitat	Alt	Alta	Alta	<ul style="list-style-type: none"> • Altres persones han difós imatges compromeses de B. • A no difon imatges de ningú més. • A ja havia difós imatges de B en altres ocasions.
A les circumstàncies	Baix	Alta	Baixa	<ul style="list-style-type: none"> • Només A ha difós imatges de B. • A no difon imatges de ningú més. • A mai havia difós imatges de B.

Font: Quadre adaptat de Hewstone *et al.* (1994, pàg. 125).

Les crítiques que s'han fet a Kelley tenen a veure amb les evidències que indiquen que no sempre actuem amb tanta meticulositat a l'hora de fer atribucions, ja que sovint les atribucions són esbiaixades, més que fonamentades rigorosament en la realitat social. Per exemple, les persones atribuïm habitualment els resultats als actors, i no tant al context, com veurem a continuació.

1.1.3. Edward E. Jones i Keith E. Davis: l'error fonamental d'atribució

«I have a candidate for the most robust and repeatable finding in social psychology: the tendency to see behavior as caused by a stable personal disposition of the actor when it can be just as easily explained as a natural response to more than adequate situational pressures».

Edward E. Jones

Edward E. Jones i Keith E. Davis, ambdós psicòlegs socials estatunidencs, van teoritzar sobre l'**error fonamental d'atribució**, també anomenat teoria de la inferència corresponent (Jones i Davis, 1965).

Segons aquesta teoria, quan observem una acció, n'atribuim les causes fent una sobreestimació de les intencions i **disposicions internes** dels actors i subestimem els factors contextuals. Això es dona quan som qui observa i, per contra, tenim tendència a fer atribucions externes quan nosaltres som qui executa l'acció.

Jones i Harris (1967) van seguir explorant l'error fonamental d'atribució amb uns experiments sobre discursos polèmics a favor i en contra del suport a Fidel Castro als EUA (un tema candent en aquell moment). Segons els resultats d'aquests experiments, es dona l'error fonamental d'atribució encara que ens diguin que la persona que ha fet una acció no tenia cap marge de decisió per a fer-la o no.

En els tres experiments, les persones investigades llegien un discurs polèmic d'atac o suport a Fidel Castro, en un moment històric en què la situació a Cuba i el suport a Fidel Castro estaven malvistos als Estats Units. Quan se'ls deia que l'autor del text havia escollit el que escrivia, assumien que el text reflectia el posicionament de l'autor. Però quan se'ls deia que l'investigador havia demanat a l'autor que escrivís sobre un posicionament concret, les persones investigades van seguir pensant que l'autor creia en el que havia escrit, sobretot quan eren posicions a favor de Castro (més malvistes). És a dir, tot i saber que el posicionament de l'autor podia no coincidir amb el text, hi havia la tendència a pensar que si mantenien aquella postura en el text era perquè pensaven així en la realitat.

Al món del teatre i el cinema, és habitual que el públic acabi atribuïnt a un actor o actriu les qualitats del personatge que ha interpretat, com si pel fet d'haver-lo interpretat, l'encarnés més enllà de la ficció. Si un intèrpret sempre fa de «dolent de la pel·lícula», és més probable atribuir-li disposicions internes de mala persona.

El procés definit per Jones i Davis consta de dues parts. En la primera hi ha una acció, **observable**, i els seus efectes. En la segona part hi ha la **inferència**, tot el que la persona que observa infereix a partir del que ha observat.

En l'àmbit judicial és important tenir-ho en compte. D'una banda, una sentència s'ha de fonamentar en uns fets provats, que és la part observable/demonstrable. I després té lloc una interpretació, una inferència.

Per exemple, l'acusació pot argumentar que «la persona acusada és culpable perquè podria haver fet una altra cosa, i perquè el que ha fet és un delicte» i la defensa pot argumentar que «no és culpable perquè va ser una víctima de la situació», o que «tenint en compte les circumstàncies, no va fer res dolent».

La sentència de la minifaldilla

L'Audiència Provincial de Lleida, el febrer de 1989, va dictar una sentència en la qual especificava que els tocaments d'un empresari a una de les treballadores es podien haver donat per la forma de vestir de la víctima: «ésta, con su específico vestido, en cierta forma y acaso inocentemente, provocó este tipo de reacción en su empresario, que no pudo contenerse en su presencia».

<https://elpais.com/diario/1989/02/19/sociedad/603846003_850215.html>.

En aquest exemple podem veure que davant d'una acció concreta —uns tocaments sense consentiment— s'estableix una relació de causa a efecte en què la causa és la forma de vestir de la treballadora i l'efecte són els tocaments sense consentiment. Així, la causa és la noia, o la seva manera de vestir (perquè és provocadora). La sentència, que ha de determinar la culpabilitat o no de l'acusat, li fa una atribució externa centrant-se en el context per a explicar-ne el comportament. Si la causa és ella, o la seva manera de vestir, la responsabilitat de l'acusat queda reduïda, i això té un impacte en la resolució de la sentència, i en el missatge que es dona socialment. Passem de jutjar l'acusat a la culpabilització social de la víctima (si abusen de tu és perquè has fet alguna cosa malament). Aquesta sentència podria semblar anecdòtica o extemporània. Més endavant, en aquest mateix mòdul, veurem alguns casos més recents en què segueix funcionant la mateixa lògica.

En l'àmbit jurídic és senzill entendre per què hi ha una tendència a fer atribucions internes a l'acusat des de l'acusació i atribucions externes des de la defensa, ja que hi ha molts elements en joc a partir de la necessitat de demostrar la culpabilitat o la innocència i totes les conseqüències que això pot tenir. L'error fonamental d'atribució és rellevant de cara a entendre com funcionen els processos de la defensa i l'acusació en un judici, i també ho és de cara a plantejar estratègies d'intervenció en criminologia. Però amb l'exemple que acabem de veure, podem pensar que la tendència a l'error fonamental d'atribució no depèn només d'un aspecte cognitiu, sinó també del context i dels efectes que té l'atribució.

1.1.4. Ignacio Martín-Baró i la importància del context social en les atribucions

Ignacio Martín-Baró va ser un psicòleg social i jesuïta que fou assassinat a El Salvador pels militars. És un pioner de la psicologia de l'alliberament, i per això molt atent a les dinàmiques de poder en les relacions socials. Sobre la teoria de l'atribució, destaca la importància dels rols i els estatus en els processos d'atribució, i concretament els que tenen a veure amb actor i observador.

- **Estatus.** L'estatus de cadascuna de les persones implicades en un procés d'atribució i la relació entre elles són rellevants per a entendre com es farà el procés d'atribució. Per exemple, si una persona en felicita una altra per la seva feina, hi haurà una atribució interna o externa en funció de l'estatus de cadascú. Si algú amb un estatus alt, per exemple un docent, felicita algú amb un estatus més baix, és més probable que considerem la felicitació; en canvi, si és a la inversa, podria quedar el dubte de si és un comentari interessat per aconseguir alguna cosa *a posteriori*. A més estatus, més credibilitat.
- **Rol.** En el moment en què una persona actua deixant de seguir les expectatives del rol que té, o trenca les normes socials amb una acció poc adequada, se sol fer una atribució interna i, per tant, es considera que dona

molta informació sobre com és la persona (vegeu Jones, Davis i Gergen, 1961) i no tanta sobre la situació.

1.1.5. Richard Nisbett, Edward E. Jones i les diferències entre actor i observador

Richard Nisbett, amb Jones i altres (1973), va investigar les diferències en les atribucions en funció de la **posició de la persona** que les fa: si es tracta de qui **actua** o de qui **observa**. Les persones que fan les accions solen posar l'atenció en els factors de la situació, que són els que condicionen la seva manera d'actuar i, per tant, tenen més tendència a fer atribucions externes, relacionades amb el context. En canvi, les persones que observen normalment tenen l'atenció centrada en l'acte en si i, per tant, tenen més facilitat per fer atribucions internes als agents implicats.

Malgrat tot, hi ha altres factors que influeixen en aquest procés, sobretot en la valoració dels resultats. Quan els resultats s'avaluen positivament, és més probable que la gent faci una atribució interna, satisfeta d'haver assolit uns resultats, mentre que els resultats avaluats negativament s'expliquen per causes externes. Si pensem en una jornada electoral, quan un partit guanya les eleccions, explica la victòria com el resultat del seu esforç o capacitat; en canvi, si perden les eleccions poden al·legar la manca de suport o els canvis d'ordre socioeconòmic (Kingdon, 1967).

«Casado no se plantea dimitir y el sector crítico le culpa de los resultados por la 'derechización'».

«El PP obtiene el peor resultado de su historia y baja a los 66 diputados en el debut electoral de su líder».

Natalia Junquera.

Madrid (29 ABR 2019 - 17:24 CEST)

«Ha sido muy mal resultado», admitió este domingo el líder del PP, Pablo Casado, estrellado en su debut. El partido pasa de 137 a 66 escaños; de 7,9 a 4,3 millones de votos. Ciudadanos le pisa los talones: se queda solo 9 diputados por detrás y le supera en feudos como Madrid, patria política del presidente popular. Casado, que no admitió preguntas tras su comparecencia, no se plantea dimitir y culpa a la fragmentación del voto del centro-derecha. El sector crítico le señala: creen que la 'debacle' obedece a la 'derechización' del partido y a sus fichajes».

Sánchez: «Hemos demostrado que podemos ganar a la reacción y a la involución».

«El PSOE casi dobla al PP y vuelve a ganar las elecciones generales 11 años después aunque necesitará alianzas más allá del partido de Iglesias».

José Marcos.

Madrid (29 ABR 2019 - 17:21 CEST)

«El PSOE ha vuelto a ganar 11 años después unas generales, aunque se ha quedado a una docena de escaños de alcanzar la mayoría absoluta con Unidas Podemos. El temor a una nueva suma de las derechas como la de Andalucía se disipó y el bloque progresista liderado por Pedro Sánchez superó con 166 diputados (incluyendo a Compromís) al formado por PP, Cs, Vox y Navarra Suma (149). Los socialistas primarán los acuerdos con PNV y otras formaciones para no depender de los independentistas catalanes. La opción de que Cs levante el veto no se contempla en Ferraz».

«Hemos demostrado al mundo que se puede ganar a la reacción y a la involución», ha celebrado Sánchez. El presidente del Gobierno había instado a concentrar el voto útil en torno a su candidatura y finalmente se ha quedado a un puñado de escaños de la cifra mágica que sus asesores más optimistas manejaban en el mejor de los escenarios para los socialistas. «Hemos hecho que pase: el PSOE ha ganado las elecciones y con ello ha ganado el futuro y ha perdido el pasado», ha festejado el líder socialista, que ha dado las gracias «de corazón» a los 7,4 millones de votantes de su partido. Son dos millones más que en 2016».

Sobre aquesta base, podem dir que més que dedicar-nos a aconseguir explicacions acurades, podem tenir biaixos autocomplaents en funció de la nostra posició i els nostres interessos; estem parlant de **biaixos favorables al jo**.

1.1.6. Per què són importants les teories de l'atribució en criminologia?

Error fonamental d'atribució i criminologia ambiental

L'error fonamental d'atribució es dona en la nostra vida quotidiana, i també es pot donar en la nostra vida professional, o inclús es pot donar des d'una disciplina científica.

A la nostra vida quotidiana, quan ens qüestionen per haver fet alguna cosa malament, és fàcil que puguem explicar que les nostres pròpies accions estiguin influïdes per factors múltiples externs i interns. O, seguint l'error fonamental d'atribució i el biaix favorable al jo, és probable que tinguem tendència a sobreestimar els factors externs. En canvi, si davant la notícia d'una condemna, ens pregunten per l'atribució causal, és més probable que ho atribuïm a disposicions internes i estables: «és un corrupte», «és un violador», «és un assassí», «tenia set de venjança». En canvi, si li preguntem a la persona condemnada (o a la seva defensa), és més probable que faci atribucions externes, fent referència als condicionants i a la situació «no tenia opció, tothom feia el mateix», «m'havia provocat», «vaig tenir una infància traumàtica», «se me'n va anar de les mans». Moltes de les racionalitzacions i minimitzacions que ofereixen les persones acusades de cometre un delictes poden ser situacionals i no disposicionals (Heckert i Gondolf, 2000).

En el nostre dia a dia, fem servir les excuses com a «acció d'alineació que indica al públic que l'actor s'alineja amb l'ordre social tot i que l'ha violat» (Felson i Ribner, 1981, pàg. 138). Si un dia arribem tard a una reunió, o faltem al respecte a algú, pot ser que n'assumim la responsabilitat o bé que recorrem a excuses. A escala professional, com a criminòlegs, és fàcil que patològitzem les persones acusades o condemnades pel fet de recórrer a excuses. Patològitzar aquestes tècniques d'alineació quan les utilitzen les persones acusades en la justícia penal les situa en una situació de doble càstig: si es disculpen pel que van fer, es considera que són tipus criminals que es dediquen a pensar a delinquir; si assumeixen la responsabilitat total dels seus delictes, afirmant que van cometre algun delictes merament «perquè volien» i perquè aquest és el «tipus de persona» que són, per definició, també són tipus criminals. Segons Maruna i Mann, és important recordar, en el procés jurídicopenal i en l'abordatge que

se'n faci posteriorment, que, com a disciplina, la criminologia necessita tenir en compte aquestes qüestions i «visions més sofisticades sobre la negació i les seves motivacions per negar la responsabilitat, i també per a acceptar-la» (Schneider i Wright, 2004, pàg. 16).

Alguns psicòlegs creuen que les nostres disposicions internes tenen poc potencial explicatiu a l'hora de delinquir, i consideren que qualsevol persona és potencialment delinqüent, en funció de la situació en la qual es pugui trobar. En aquest sentit, la criminologia ambiental és la disciplina que estudia els fets criminals no des del punt de vista de la persona individual (i fora de context), sinó com el resultat de la coincidència entre una persona motivada per cometre un delictes, en un context marcat per uns objectius delictius potencials i en uns moments específics de l'espai i el temps. D'alguna manera, el que planteja la criminologia ambiental és passar d'una criminologia basada en l'error fonamental d'atribució, és a dir, que sobreestima les atribucions internes (hi ha delictes perquè hi ha delinqüents) a una mirada més àmplia que contempli el context i que incorpori les atribucions externes com a part de l'objecte d'estudi i intervenció en criminologia.

Les persones que no s'identifiquin amb ser delinqüents poden tenir una certa resistència a anar més enllà de l'error fonamental d'atribució, i a adoptar la perspectiva de la criminologia ambiental, ja que és difícil obrir-se a escoltar excuses o justificacions contextuais per a delictes que considerin horribles. Anar més enllà de les atribucions internes implica que les persones bones i dignes, en males circumstàncies, poden delinquir. Això fa que totes les persones siguem potencialment delinqüents. Tal com funciona l'actual sistema jurídic penal, per a arrestar, condemnar, estudiar i classificar una persona com a delinqüent és necessari que es faci responsable del delictes.

1.2. Crítiques a la visió convencional de les teories de l'atribució

1.2.1. El context social i cultural

Les teories de l'atribució es van desenvolupar partint d'un principi funcionalista, és a dir, entenent que les persones necessitem simplificar la realitat, estudiant com fem el procés cognitiu d'atribució causal de les accions dels altres. Això es va fer sobretot a partir de situacions experimentals i de laboratori, i majoritàriament als Estats Units, cosa que ens porta a dues crítiques importants:

- El principi funcionalista ens pot dur a perdre de vista la **dimensió ideològica** de les atribucions que fem i les seves conseqüències, com passa també amb la categorització social (Montero, 1994, pàg. 133, citada per Vayreda, 1996, pàg. 41).
- Hi ha **dimensions socials**, tant en el terreny contextual com en l'històric, que queden fora de la teorització (Martín-Baró, 1983).

Per exemple, tot i que l'error fonamental d'atribució es dona en diferents contextos culturals, les persones asiaticorientals o de les cultures més col·lectivistes solen ser més sensibles a la importància de les situacions, i davant d'un context concret tenen menys tendència a suposar que el comportament de les persones respon a les seves disposicions internes (Choi i altres, 1999; Farwell i Weiner, 2000; Masuda i Kitayama; Lee i altres, 1996, i Zebrowitz-McArthur, 1988, citats per Myers, 1980).

1.2.2. La pragmàtica

La pragmàtica planteja que, quan fem ús de les atribucions, no ho fem per buscar la causalitat, sinó per altres coses. Des d'aquesta perspectiva, es planteja que hi ha **explicacions** de moltes menes, més enllà de les causals. Podem donar explicacions als altres per a justificar-nos («són pobres perquè s'ho mereixen», «d'altres fan el mateix») o per a excusar-nos («no som realment culpables de la seva pobresa», «no volia fer el que he fet realment») (Semin i Mastead, 1983, citat per Vayreda).

D'altra banda, la pragmàtica defuig la idea de les persones com a científiques ingènues, o com a psicòlogues ingènues, fent una anàlisi racional i exhaustiva de tot el que està passant al nostre voltant. Això no tindria en compte les particularitats de cada persona, ni tampoc la pertinença a una categoria social o grup determinat o a qualsevol altre.

Per això, des de la pragmàtica s'ha substituït el terme «atribucions» per «explicacions», ja que així es pot incloure un ventall més ampli d'explicacions — valgui la redundància.

A l'apartat següent, veurem les crítiques que s'han fet des de la psicologia social crítica i, a continuació, les seves propostes.

1.3. Psicologia social crítica

La psicologia social convencional estudia la cognició, entesa com una activitat mental interna, i fa èmfasi en l'individu i en com aquest avalua o explica els fenòmens del món social, extern. McVittie i McKinley (2018) fan una crítica a dos postulats a partir dels quals es basen les teories de l'atribució:

- **Les funcions del llenguatge.** En les teories de l'atribució es parteix de la funció representativa i comunicativa del llenguatge, és a dir, del fet que el llenguatge serveix per a representar el que passa i comunicar aquestes representacions a d'altres. Per tant, en avaluar, les persones informem del que ens passa i descrivim els fenòmens que veiem al nostre voltant, sense problematitzar-los. Partir de la base que hi ha un biaix perceptiu, o un error fonamental d'atribució, implica que hi ha una realitat externa a les persones, vertadera, que la gent hauria de poder explicar. I que les explicacions

Lectures recomanades

Per a una panoràmica global de la teoria de l'atribució i de les explicacions quotidianes, podeu consultar: **Hewstone, M.; Antaki, Ch.** «La teoría de la atribución y explicaciones sociales». A: **M. Hewstone i altres** (dir. i coord., 1988). *Introducción a la psicología social. Una perspectiva europea*. Barcelona: Ariel.

no són acurades, però que podrien ser-ho en la mesura que corresponguin a una descripció objectiva d'aquesta realitat externa.

- La **separació del món individual i social**. Es tracten els fenòmens socials com si existissin independentment de les persones, i aquestes han d'avaluar-los o explicar-los per donar sentit a les seves vides. Es tracten els estímuls socials com altres tipus d'estímuls (sensorials), posant el focus en el processament de la informació i la comunicació, i sense tenir en compte la complexitat del món social.

Com hem vist, la psicologia social crítica ha qüestionat la concepció del llenguatge en les teories de l'atribució. Els enfocaments crítics plantegen que el discurs sigui el tema principal d'estudi. Per això, el que veurem en aquest apartat són les aportacions de la psicologia discursiva.

1.3.1. Psicologia discursiva

La perspectiva discursiva entén el llenguatge com a **constructor d'una realitat**; és a dir, quan la gent parla de com pensa o sent sobre els fenòmens socials està construint versions d'aquests fenòmens. Altres perspectives conceben el llenguatge com una representació, que permet comunicar el món mental intern cap al món social extern.

Podem centrar-nos en l'anàlisi que han fet Kirkwood *et al.* (2015) de l'anomenada «crisi migratòria» a la Unió Europea. «Crisi migratòria» ha estat la manera d'anomenar l'arribada a Europa de més d'un milió de persones desplaçades per la guerra i per altres perills. Plantejar-ho com a **crisi** és diferent que descriure-ho com una **oportunitat** o com una arribada. Hi ha moltes maneres d'anomenar les persones que estan fent aquest trànsit. S'està usant majoritàriament la paraula immigrant o, de vegades, refugiat. Però podríem usar el gir «sol·licitant d'asil». Com anomenem aquest fenomen, per què usem unes paraules i no unes altres, construeix una versió d'aquests esdeveniments. És a dir, l'ús d'una paraula no representa una realitat objectiva i externa, sinó que la construeix. Si pensem en termes d'atribució de causalitat, cada paraula ajuda a inferir unes causes o motivacions o unes altres de les persones que arriben i per què. Al mateix temps, anomenar-les d'una manera o d'una altra tindrà conseqüències en com les altres persones les avaluen. En aquest sentit, el llenguatge és un mitjà actiu per a construir una versió de la realitat social. Els autors d'aquesta recerca, emmarcada al Regne Unit, van observar que s'usaven diferents paraules: immigrant econòmic o sol·licitant il·legal d'asil. Usar uns mots o uns altres ajuda a tenir accés a les pràctiques d'asil, o bé ho impossibilita. Aquest és un exemple de com el llenguatge s'utilitza per a dur a terme accions socials concretes. El discurs té una orientació d'acció.

«Els discursos o textos socials dels participants s'aborden per si sols, no són una ruta secundària cap a les coses 'més enllà' del text, com si es tractés d'actituds, esdeveniments o processos cognitius. El discurs és tractat com un mitjà potent i orientat a l'acció, no com un canal d'informació transparent» (Potter i Wetherell, 1987, pàg. 160).

Lectures recomanades

Si t'interessa l'ús del llenguatge aplicat al context jurídic, pots consultar aquesta bibliografia:

Drew, P. (1990). «Strategies in the contest between lawyers and witnesses». A: J. N. Levi; A. G. Walker (ed.). *Language in the Judicial Process* (pàg. 39-64). Nova York: Plenum Press.

Atkinson, J. M.; Drew, P. (1979). *Order in Court: The Organization of Verbal Interaction in Judicial Settings*. Londres: Macmillan.

Les descripcions que es fan de les persones, com a demandants d'asil o refugiades, són accions socials. L'ús d'una definició o d'una altra no només facilita o dificulta l'accés a l'asil, sinó que també defensa o ataca la seva primera presència, i justifica o critica les pràctiques actuals, reclamant o negant la possibilitat de bones relacions socials entre les persones nouvingudes i les de la societat d'acollida. Cadascuna de les categories que s'usa al Regne Unit (on s'ha fet l'anàlisi) estan encarades a uns resultats.

Des d'una perspectiva crítica, les versions de persones, accions i esdeveniments que els individus construeixen sempre es produeixen en contextos discursius locals i adaptats a les demandes d'aquests contextos. Per tant, una mateixa persona podria desplegar un discurs a favor o en contra d'un fenomen. En aquest sentit, Derek Edwards i Johnnattan Potter (1993), reconeguts per les seves aportacions a la psicologia discursiva, plantegen un model d'acció discursiva per a la descripció i atribució que es basa en:

- 1) El focus és l'acció, no la cognició.
- 2) Les atribucions són accions discursives.
- 3) Les atribucions se situen en seqüències d'activitat com ara rebutjar invitacions, la culpabilització o la defensa.
- 4) Hi ha un dilema d'interessos que sovint es gestiona amb una atribució a partir d'informar fets i de descriure.
- 5) L'informe dels fets i les descripcions es construeixen com a fets a partir de dispositius discursius.
- 6) Els informes dels fets i les descripcions s'organitzen de manera retòrica per a minimitzar la possibilitat de construccions alternatives.
- 7) Els informes responen a l'agència (causalitat) i retiment de comptes dels esdeveniments.
- 8) Els informes responen al retiment de comptes de l'acció de qui parla.

Per tant, des d'aquesta perspectiva no és tan important si hi ha una atribució interna o externa, sinó **què és el que la persona que parla vol aconseguir parlant com parla del que parla**. Se centren en la importància de prendre consciència que les explicacions estan orientades a l'acció, és a dir, que la gent explica d'una manera que justifica o legitima les seves pròpies accions, i que critica altres persones que poden ser vistes com a culpables. Per tant, veiem un interès en les explicacions, i quan escoltem unes atribucions o unes altres, hem d'escoltar també el seu context i els efectes que té cada acció.

Lectura recomanada

La novel·la il·lustrada *Asylum*, de **Javier de Isusi**, obre la mirada a diferents construccions de l'asil. Podeu consultar-ne un extracte a https://www.astiberri.com/spre/product/2552/Asylum_-_Avance.pdf?1482410115.

Tenint en compte tot això, seria interessant fer una anàlisi de les notícies següents, que parlen de l'arribada del vaixell d'Open Arms al port de Barcelona el juliol del 2018 (per a contextualitzar el tema del que hem estat abordant, però a una realitat propera). Quines paraules (noms, adjectius, verbs) s'estan utilitzant per a descriure els fets? Quins efectes té usar unes paraules o unes altres? Quins delictes o acusacions morals apareixen explícitament o implícitament en cadascuna de les notícies? Quin posicionament deu tenir cadascun dels diaris davant aquest fenomen, a partir d'aquesta anàlisi?

LA GACETA
La información alternativa

España Europa Mundo Opinión Blogs Economía Deportes Transporte

CON 60 INMIGRANTES
Llega a Barcelona Open Arms, el barco de la ONG catalana Proactiva

La Gaceta
España 04 julio, 2018

“
Con más medios acreditados que personas viajan a bordo del Open Arms, la segunda acogida anunciada a bombo y platillo por el Gobierno de Sánchez copa todos los telediarios.

Llega a Barcelona Open Arms, el barco de la ONG catalana Proactiva: <https://gaceta.es/espana/llega-a-barcelona-open-arms-el-barco-de-la-ong-catalana-proactiva-20180704-1246/> (La Gaceta. 4 de juliol de 2018)

eldiario.es

DESALAMBRE DERECHOS

Fronteras Igualdad Racismo Derechos y libertades Desigualdad y pobreza

Las 60 personas rescatadas por el Open Arms llegan al puerto de Barcelona

Fronteras

- Después de cuatro días de viaje, este miércoles han llegado al puerto barcelonés los 60 migrantes rescatados por la ONG catalana
- En primera línea les espera un dispositivo similar al que recibió al buque Aquarius en Valencia con atención sanitaria, jurídica y de traducción, y después serán derivados a recursos habitacionales de acogida
- Diario de a bordo del Open Arms

Gabriela Sánchez / Pau Rodríguez / Iciar Gutiérrez

03/07/2018 - 22:39h

Los migrantes rescatados por el Open Arms llegando a Barcelona. GABRIELA SANCHEZ

Las 60 personas rescatadas por el Open Arms llegan al puerto de Barcelona: https://www.eldiario.es/desalambre/Barcelona-rescatadas-Open-Arms-Mediterraneo_0_788821916.html (eldiario.es. 3 de juliol de 2018).

2. Violència

2.1. Conceptualització de la violència. Violència? Agressió?

L'agressió, l'agressivitat i la violència són temes centrals en la psicologia social, la criminologia i altres disciplines, des de la biologia o la medicina fins a la sociologia o la filosofia.

Abans d'entrar en matèria, és important ressaltar que és un tema delicat, en constant debat i sobre el qual no hi ha un consens. Intentarem exposar diferents perspectives sobre l'agressió i la violència, i les seves crítiques. Però abans veurem un dels efectes que pot tenir la manca d'una definició clara de violència en l'àmbit del dret i la criminologia.

El Codi penal no defineix amb claredat què cal considerar violència i què no, i ho deixa a la interpretació del jutge. En els últims anys hem vist redefinicions o renegociacions de què és i què no és violència. Al llarg del mòdul en veurem alguns exemples, com els delictes contra la llibertat sexual, els delictes contra la seguretat ciutadana (coneguda com a «Llei Mordassa») o la violència masclista.

En el cas dels delictes contra la llibertat sexual, la diferència entre l'abús i l'agressió sexual la determina l'ús de la violència. En cas que hi hagi violència o intimidació, es considera agressió sexual, i en cas que no n'hi hagi, es considera abús (podeu veure el Títol VIII del Codi penal, concretament els capítols I i II). Aquesta ambigüitat en la definició deixa marge a la construcció dels fets per part d'acusació i defensa, i a la interpretació del jutge i al context social i històric del moment.

La Manada

Una noia va denunciar una violació per part de cinc nois durant les festes de San Fermín de 2016, en un cas que es va fer mediàtic amb el nom de La Manada. La sentència va condemnar els cinc acusats per abús sexual, considerant que no estava provat que hi hagués hagut violència i que, per tant, no es podia considerar una violació, malgrat que els fets provats de la sentència descriuen la víctima amb paraules com «acorralada», «atemorida» i «sotmesa als processats». La publicació de la sentència va desembocar en una resposta massiva de la ciutadania (als carrers i a les xarxes: #cuentalo), en pressió internacional, la reacció de professionals de la psicologia i el dret, i la creació d'una comissió d'experts per a la revisió de la tipificació dels delictes sexuals del Codi penal.

Per a més informació sobre aquest cas, podeu consultar la sentència, el Títol VIII del Codi penal i la premsa.

Però, més enllà del que defineix el Codi penal... per a vosaltres, què és violència i què no?

Imagina't una situació en què una persona té un objecte afilat a la mà, molt a prop de la pell d'una altra persona, amb una elevada probabilitat que l'acabi punxant/tallant.

Què t'has imaginat? Quines serien les persones implicades? On serien? Seria una situació violenta? Per què?

Potser t'has imaginat una situació concreta i t'ha estat fàcil pensar si és o no una situació violenta. Probablement és difícil de respondre sense tenir una mica de context. Intenta visualitzar cadascuna de les situacions següents... i torna a plantejar-te si creus que són o no violentes:

- Dos practicants d'**esgrima** són en ple combat i l'**espasa** d'un passa molt a prop d'una part desprotegida de l'altre.
- Un **seguidor** d'un equip de **futbol**, després de la derrota del seu equip, està a punt de clavar una **navalla** a un seguidor de l'equip **contrari** a la sortida del **partit**.
- Una **cirurgiana**, en un **quiròfan**, es disposa a fer un tall amb un bisturí per a **extirpar** un tumor maligne d'una persona diagnosticada amb **càncer**.
- Una **home** que està **amenaçant** la seva **parella**, amb un **ganivet** al coll, a la sala d'estar de casa seva, després d'una llarga història de **maltractament** psicològic i físic.
- Una **xef** que treballa a la cuina d'un restaurant i que, mentre té un **ganivet** a la mà, està a punt de **xocar** accidentalment amb un dels **cambrers**.
- Un membre d'un grup **terrorista** corre, amb una **navalla** a la mà, cap a un grup de **persones** que **passegem** per un espai emblemàtic d'una **ciutat**.
- Una **persona** apropa una **fulla d'afaitar** a la pell de la seva parella sexual, per a explorar les formes de plaer a través d'estímul dolorosos en el marc de pràctiques de **BDSM**.
- Un **policia**, durant un interrogatori, apropa un objecte punxant al canell d'una persona **detinguda** per obtenir **informació** que encara no ha compartit.
- Una **dona** es disposa a practicar una **mutilació genital femenina** (MGF) a una nena com a **ritual** de pas.
- Un **barber** apropa una **fulla d'afaitar** a la cara del seu client per afaitar-li la **barba**.
- Una persona entra a **robar** a una casa privada, i es troba una de les persones que l'**habita** a la cuina. Aquesta última s'espanta i agafa un **ganivet** per **defensar-se**.

En tots aquests casos, cal que ens plantegem algunes preguntes per poder afinar més si entenem que la situació és o no violenta. I a partir d'aquí potser podem començar a desgranar què és per a nosaltres la violència...

- **Qui** exerceix l'acció? Es pot tractar de persones o grups, però també d'institucions o estructures concretes.
- A **qui** va adreçada l'acció? Com en el cas de qui l'exerceix, es pot tractar de persones o grups, però també d'institucions o estructures concretes.
- **Què** és el que ha passat? Quines són les conseqüències d'aquesta acció, quin és l'impacte o el dany que s'ha generat.
- **Com** s'ha exercit? Circumstàncies i significat que té en el seu context.
- **Per què?** Raons i causes, interessos, possibilitats i contingències que la justifiquen.
- **Per a què?** Objectius i motius, les intencions de l'acció.

Concepte de violència i significats

Categoria	Dimensió rellevant	Criteris de definició	Elements de definició
Qui?	Subjectes	Perpetradors com a agents	Persones, grups, institucions, estructures.
Què?	Fenomenologia de la violència	Lesions, danys, altres conseqüències	Persones, objectes.

Font: Quadre adaptat a partir d'Imbusch (1993).

Reflexió

Pren-te cinc minuts per a escriure la teva definició de violència. Què consideres violent? On és el límit entre el que és violent i el que no ho és?

Categoria	Dimensió rellevant	Criteris de definició	Elements de definició
Com?	Formes en què s'exerceix la violència	Significats, circumstàncies	Física, psicològica, simbòlica, comunicativa.
A qui?	Objecte de la violència	Víctimes	Persones, objectes.
Per què? (raons prèvies)	Causes i raons	Interessos, possibilitats, contingències	Formes de justificació.
Per a què? (objectius)	Objectius i motius	Graus de conveniència	Intencions
Per què? (justificacions)	Models justificatius	Desviació de les normes o correspondència amb les normes	Legal / il·legal Legítima / il·legítima

Font: Quadre adaptat a partir d'Imbusch (1993).

Des d'una mirada criminològica, és important tenir en compte aquestes preguntes i focalitzar-nos en aspectes com la finalitat (no és el mateix l'extirpació d'un tumor que una acció terrorista), les circumstàncies en les quals es dona l'acte (els seguidors de l'equip de futbol o les pràctiques de BDSM), qui són les persones, grups o ens implicats i la relació que mantenen, la intenció (la tortura policial o la defensa pròpia), el coneixement de les conseqüències de l'acte, la seva evitabilitat (un accident com el de la cuina del restaurant o l'amenaça a la parella), la magnitud del dany causat (amençar de clavar un ganivet o clavar-lo efectivament). Com comentàvem a l'inici d'aquest apartat, les fronteres entre el que és o no violent són poc definides i, per tant, la interpretació hi té un paper important.

En alguns casos, la frontera entre el que és i no és violent és clara. Altres vegades hi ha un marge ampli d'interpretació que pren una rellevància especial quan es tracta de l'àmbit jurídic, com hem vist en el cas de La Manada.

Segons Martín-Baró, la violència és un fenomen **complex**. Considera que cal reconèixer aquesta complexitat i que hi ha moltes formes de violència que són qualitativament distintes i que tenen diferents significats i efectes històrics. Qualsevol perspectiva que usem per a abordar la violència serà parcial o limitada, i ens ajudarà a exaltar-ne alguns aspectes, alhora que n'invisibilitzarà d'altres. Des de la psicologia social s'ha estudiat la violència en la intersecció entre allò psicològic i allò social i, per tant, pot ser reduccionista, ja que identificar la violència només amb un dels seus nivells o dimensions contribueix a invisibilitzar o justificar la mateixa violència en altres nivells o dimensions. Dit d'una altra manera, cal tenir molt presents les aportacions de cada teoria, així com les seves limitacions.

Pel que fa a l'ús de les paraules, podem trobar una certa confusió terminològica entre **agressió i violència**, tant quan les usen les persones del carrer com quan ho fan els mitjans de comunicació i en les diferents disciplines, sobretot en les ciències humanes i socials. Així mateix, des de la pròpia psicologia social

(com passa en altres disciplines) no arriba a haver-hi un consens sobre què entenem per agressió i violència i sobre quines són les diferències o els límits entre l'una i l'altra.

2.2. Agressió o violència?

Si ens basem en l'etimologia, en l'origen de les paraules, podem veure que la paraula **violència** ve del llatí *vis*, que significa 'força', 'vigor', 'vehemència'. En canvi, **agressió** ve del llatí *aggredi*, del prefix *ad-* (cap a) i *gradior* (caminar, anar, avançar), i significa 'anar cap a algú, atacar'.

Si passem de l'etimologia al Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, la violència es defineix com a «força o energia desplegada impetuosa-ment» o bé com a «abús de força». La primera accepció és aplicable a un ampli ventall de fenòmens, no només psicosocials.

Per exemple, es pot parlar d'una malaltia violenta o d'una tempesta violenta. D'elements de força que no se circumscriuen específicament a l'acció de les persones, els grups o les societats. Ni tampoc necessàriament a la força física. En la segona accepció, sí que implica una dimensió relacional, pel fet d'incloure la paraula abús.

El mateix diccionari defineix l'**agressió** com l'**acció d'escometre (algú) per matar-lo, ferir-lo o fer-li mal**. Tant en l'origen etimològic com en aquesta definició, podem parlar de l'agressió com un tipus de violència en què hi ha una direcció, una **intencionalitat** expressa de fer mal a una altra persona o grup de persones.

Si focalitzem en els manuals de psicologia social, no trobem que hi hagi una teoria consensuada sobre la violència (Tedeschi, 2003). Els manuals de psicologia social aborden aquesta temàtica sobretot fent referència a l'agressió.

Com hem comentat anteriorment, hi ha diversitat en les formes d'entendre violència i agressió, i hi ha molts aspectes en els quals no hi ha consens. El que sí que trobem que inclouen les diferents definicions d'agressió des de la psicologia social són, seguint Carrasco i González (2016):

1) **El caràcter intencional de l'agressió** (amb objectius que poden ser molt diversos). Que hi hagi una intencionalitat requereix que hi hagi una consciència d'estar generant un dany. En alguns casos, es pot estar generant un dany sense que se'n tingui consciència, i segons aquesta definició no es podria considerar agressió, ja que es posa el focus en la intenció i no en les conseqüències.

Reprement l'exemple de **La Manada**, un dels magistrats va preguntar a la víctima «Quina manifestació va fer vostè, de cara a ells, perquè sabessin que vostè estava en situació de xoc i que estaven tenint aquesta situació de relacions sexuals sense consentiment per part seva?» i ella va respondre «No vaig parlar, no, no, no vaig cridar, no vaig fer res». A

partir d'aquesta intervenció, el magistrat considera que la noia no va deixar clara la seva manca de consentiment i que els nois no havien interpretat que hagués dit que no, o que no podien saber que ella no havia consentit. En aquest cas, sota l'empara del Codi penal vigent en el moment del judici, s'estaria exclouent els acusats de la responsabilitat penal, que comporta la consciència i la voluntat de dur a terme els elements objectius del tipus penal (en aquest cas, l'absència de consentiment). La manca de consciència i voluntat, és a dir, la manca d'intencionalitat, té unes conseqüències quant a la tipificació del delictes, en aquest cas, de considerar-lo un abús i no una agressió.

Vídeo recomanat

Je suis ordinaire:

<<https://vimeo.com/205412604>>

En aquest curtmetratge hi podem veure un exemple d'una relació sexual sense consentiment, en què hi ha una manca d'escolta i una inconsciència d'estar generant unes conseqüències negatives. Aquest curtmetratge vol problematitzar la violació dins la parella.

2) Conseqüències negatives i no desitjades. Quan tenim en compte que l'acció és desitjada, beneficiosa o té el consentiment de qui la rep, això deixa fora alguns exemples que hem posat a l'inici del mòdul, concretament els de les pràctiques mèdiques, el BDSM, un suïcidi assistit o els esports de combat.

3) Varietat expressiva (es pot manifestar de moltes maneres; per exemple, físicament o psicològicament).

Tenint present la manca de consens en la diferència entre violència i agressió, podríem trobar bibliografia que parteix d'aquestes tipologies parlant de la violència i una altra que parteix de l'agressió. En aquest apartat, partirem de la base que les tipologies d'agressió també són aplicables a violència i viceversa. Quan parlem de varietat expressiva, cal que tinguem en compte diferents tipologies d'agressió, com ha recopilat Krahe (2013).

Aggression taxonomy proposed by Krahe (2013)

<i>Aspect</i>	<i>Subtypes</i>	<i>Examples</i>
Response modality	Verbal	Shouting or swearing at someone
	Physical	Hitting or shooting someone
	Postural	Making threatening gestures
	Relational	Giving someone the “silent treatment”
Immediacy	Direct	Punching someone in the face
	Indirect	Spreading rumors about someone behind their back
Response quality	Action	Making another person engage in unwanted sexual acts
	Failure to act	Withholding important information from a colleague at work
Visibility	Overt	Humiliating someone in front of others
	Covert	Sending threatening text messages to a classmate
Instigation	Proactive/unprovoked	Grabbing a toy from another child
	Reactive/retaliative	Yelling at someone after having been physically attacked
Goal direction	Hostile	Hitting someone out of anger or frustration
Type of harm	Instrumental	Taking a hostage to secure a ransom
	Physical	Broken bones
Duration of effects	Psychological	Fears and nightmares
	Transient	Minor bruises
Social units involved	Lasting	Long-term inability to form relationships
	Individuals	Intimate partner violence
	Groups	Riots and wars

En aquest mòdul, seguint Martín-Baró (1983), mantindrem el sentit etimològic dels termes violència i agressió, entenent l'agressió com els actes violents en els quals hi ha una intencionalitat de fer mal (a algú que no vol que li'n facin) i la violència com a concepte més ampli, en el sentit que s'hi donen actes o fenòmens en què s'aplica un ús excessiu de la força en contra del que es considera **raonable o just**. És important aquest matis, ja que sovint, des de la psicologia, s'ha estudiat i intervingut sobre el que ha estat l'agressió física individual, la violència delictiva o la violència de masses, dotant-la d'un caràcter negatiu a partir del dany que causa a l'ordre social establert. S'ha abordat menys la violència que sosté aquest ordre, o el debat sobre la legalitat o la legitimitat de l'ús de la violència.

En el moment d'escriure aquest mòdul, s'està duent a terme el judici «del procés», en el qual s'acusa de rebel·lió, sedició, malversació de cabals públics, desobediència i organització criminal exmembres del Govern de Catalunya i els presidents de l'Assemblea Nacional de Catalunya i Òmnium Cultural per haver aprovat i implementat la Llei de transitorietat jurídica i fundacional de la República, que incloïa la celebració del referèndum d'autodeterminació de Catalunya l'1 d'octubre de 2017. El debat de fons durant el procés, i al llarg del judici, no només gira entorn de la legalitat (de l'aplicació de la Constitució espanyola) i la legitimitat (del dret d'autodeterminació dels pobles), sinó que gira en gran part sobre la idea de si el que va passar aquells dies va ser violent o no.

Font: <<https://www.elmundo.es/cataluna/2017/10/06/59d7446a468aeb320a8b461a.html>>.

El concepte de violència és més general que el d'agressió, i no li és necessària la intencionalitat com a condició, sinó simplement el fet d'usar la força. Aquesta definició ens permet parlar de **violència estructural o institucional**, en què són les estructures socials les que apliquen la força i no necessàriament les persones directament les unes sobre les altres, ni tampoc amb la intencionalitat de fer mal.

«El otro día pasó algo en mi casa. Mi madre había llamado al supermercado quejándose por un pedido que no le habían traído a tiempo. Al día siguiente tocaron el timbre, era el repartidor del supermercado, un ecuatoriano. Le dijo que por culpa de su llamada le habían despedido y que si no lograba que le readmitieran, mi madre sería para siempre responsable de lo que le pasara a él y a su familia. Él se encargaría de recordarle esa responsabilidad».

Fragment extret d'*El padre de Blancanieves* (Belén Gopegui).

2.3. La violència vista des de diferents teories explicatives

S'han elaborat múltiples teories per intentar explicar l'agressió i la violència des de la psicologia social, basant-se en altres disciplines. En una mirada general, podem veure que hi ha algunes teories que es basen en la persona, l'individu, com a origen de l'agressió o la violència, i d'altres que se centren en el seu context o en els efectes que té.

2.3.1. Teories internalistes

Les teories internalistes es basen en la idea de Thomas Hobbes que les persones som violentes per naturalesa i que és la societat la que limita aquesta violència pròpia de les persones. Entenen que l'agressió té un caràcter instintiu i adaptatiu.

Models biologicistes

Hi ha models biològics que plantegen que cal buscar en la genètica, la bioquímica, les hormones i la neurobiologia les causes de l'agressió i la violència de les persones. Aquestes teories han estat criticades, ja que, malgrat haver-hi una relació entre alguns neurotransmissors i algunes hormones i el comportament agressiu, només es pot parlar de correlació i no s'han establert causalitats.

Models innatistes

Les teories innatistes plantegen l'agressió i la violència com a instint. Entre aquestes teories, hi podem veure les que provenen de l'etologia (Konrad Lorenz), de la sociobiologia (Edward O. Wilson) o de la psicoanàlisi (Sigmund Freud).

Konrad Lorenz: l'etologia i el model hidràulic

Konrad Lorenz (1903-1989) va ser un etòleg que es va interessar pels instints i l'agressió. Gràcies al seu interès pel món animal concep l'agressió com un mecanisme d'adaptació que permet la competició per recursos escassos, la qual permet la supervivència de l'espècie.

Per explicar l'agressió en les persones, desenvolupa la metàfora d'un model hidràulic: pensa l'agressió com una energia que anem acumulant i que hem de buidar, i aquesta energia es comporta com l'aigua en un dipòsit de capacitat limitada. El dipòsit aniria acumulant energia, que sortiria en forma de

comportament agressiu com a resposta a estímuls clau o desencadenants. El fet d'alliberar l'energia acumulada en un comportament agressiu implicaria el **buidat** del dipòsit. Si el dipòsit estigués massa ple, i no hi hagués un estímul desencadenant adequat, podria ser que aquest comportament agressiu s'adrecés a un altre estímul, sense complir necessàriament la funció de defensa o d'adaptació al medi.

En aquesta teoria es concep l'agressivitat com a inevitable i, per tant, les possibilitats de reduir-la són difícils. Lorenz proposa mecanismes per anar descarregant aquesta energia de formes socialment acceptades, com per exemple els esports competitius. Tot i així, al contrari del que ell suposava, molts estudis suggereixen que aquestes formes intensifiquen la violència.

Edward O. Wilson: la sociobiologia, la predisposició i l'aprenentatge

Edward O. Wilson (1929) és un biòleg, considerat el pare de la sociobiologia, que planteja que els comportaments humans es poden explicar per una interacció entre la biologia (genètica) i la interacció social (aprenentatge). Pensa que una part del comportament agressiu de les persones és après, sobretot en les seves formes més brutals, però que hi ha una predisposició subjacent a l'hostilitat irracional, especialment davant d'amenaces exteriors i la possibilitat de controlar-les.

Des d'aquesta perspectiva, l'agressió està relacionada amb la supervivència de l'espècie, en diferents comportaments lligats a la territorialitat, les relacions amb l'altre sexe, el domini del grup, la resolució de conflictes i la competència pels recursos limitats.

Sigmund Freud: la psicoanàlisi i tànatos

Sigmund Freud (1856-1939) fou neuròleg i fundador de la psicoanàlisi. Aquesta disciplina considera que la psicologia de les persones està basada en la pulsio de vida (eros) i la pulsio de mort (tànatos), ambdues igual de fonamentals. L'agressivitat s'entén com una expressió de tànatos (pulsio de mort), i si aquesta pulsio s'adreça cap a l'interior de la pròpia persona porta cap a l'autodestrucció, ja sigui a través d'estats com la depressió o, en cas extrem, el suïcidi. Si s'expressa cap a fora, dona lloc a un comportament agressiu. Freud planteja, d'una banda, que l'agressivitat és inevitable i, alhora, que la cultura vetlla per evitar les agressions a través del procés de socialització. Si les persones interioritzem que ser agressives és negatiu, intentem no ser-ho per evitar la culpa o el càstig. Aleshores pot ser que, quan som agressives, ho fem a través de mecanismes que culturalment estiguin acceptats, com ara canalitzar l'agressivitat cap a un joc o una expressió artística, o tenir fantasies, o bé fer-ho generant un dany en altres. Des de la psicoanàlisi s'entén per violència la canalització nociva de tànatos.

Hi ha altres aspectes de la teoria psicoanalítica que ens poden donar pistes per a l'anàlisi de les violències des d'una perspectiva psicosocial, més enllà de les pulsions, com podem veure en aquest fragment sobre els debats al voltant del canvi climàtic:

«The missing truth, deliberately avoided in these enemy narratives, is that in high carbon societies, everyone contributes to the emissions that cause the problem and everyone has a strong reason to ignore the problem or to write their own alibi. ... If our founding narratives are based around enemies, there is no reason to suppose that, as climate impacts build in intensity, new and far more vicious enemy narratives will not readily replace them, drawing on religious, generational, political, class and nationalistic divides. ... History has shown us too many times that enemy narratives soften us up for the violence, scapegoating or genocide that follows.

Samuels relatedly emphasizes Freud's understanding of how 'ideologies are driven by fantasies, and these fantasies are focused on scenes of victimization' (2015: 88). Thus, the wealthy see themselves as victims of high taxes, state intervention, a welfare burden, left-wing media and a liberal elite.

Samuels relays the Freudian assertion that people 'enjoy' entertaining these fantasies and that they depend on an 'us' and 'them' split, which conveys both innocence and power upon victims. 'Liberals', says Samuels, have their own victimization fantasies 'blaming the evil conservatives for all of the world's problems'».

Marshall, 2014, pàg. 42, citat per Adams (2017).

Crítiques a les teories internalistes

La teoria etològica ha estat criticada per la manca de context social i de dimensió simbòlica, ja que extrapola de l'etologia a la psicologia i presenta dificultats per explicar què fa que un estímul sigui o no desencadenant, per què una agressió pren una forma o una altra i per què no es presenta a intervals regulars.

Totes les teories internalistes parteixen de l'agressió com un fet intern, inherent, a les persones. En aquest sentit, ens sembla interessant assenyalar que el fet de **naturalitzar** l'agressivitat i obviar els factors socials i històrics que intervenen en els comportaments agressius ens pot portar a una **legitimació** d'aquest tipus de comportaments. Com apunten Domènech i Iñíguez (2002), les **conseqüències** socials, polítiques i ideològiques d'aquesta mena d'explicacions són molt clares, sobretot tenint en compte el caràcter inevitable que caracteritza l'instint i els comportaments que se'n desprenen i que **complica**, al seu torn, les possibles **modificacions** d'aquests comportaments.

2.3.2. Teories integradores

El Grup de Yale i la teoria de la frustració-agressió

Un grup interdisciplinari de l'Institut de Relacions Humanes de la Universitat de Yale, format per John Dollard, Leonard W. Doob, Neal E. Miller, Orval H. Mowrer i Robert R. Sears, va formular la teoria de la frustració-agressió el 1939, amb la vocació d'explicar el comportament agressiu a partir de la integració

d'elements interns i externs, és a dir, provinents de les teories internalistes (principalment de les formulacions de la psicoanàlisi) i de les ambientalistes que veurem més endavant.

Aquesta teoria defineix la frustració com l'impediment o la interferència per aconseguir un objectiu, i tenint en compte això, la relaciona amb l'agressió:

«The occurrence of aggressive behavior always presupposes the existence of frustration and, contrariwise, that the existence of frustration always leads to some form of aggression» (Dollard *et al.*, 1939, pàg. 1, citat per Breuer i Elson, 2016).

«L'aparició de comportaments agressius sempre pressuposa l'existència de frustració i, per contra, que l'existència de frustració sempre condueix a alguna forma d'agressió».

El Grup de Yale planteja que la intensitat de l'agressió dependrà del grau d'expectatives de la persona d'assolir l'objectiu que tenia. A més expectatives d'assolir l'objectiu, hi haurà més probabilitat d'agredir en cas que hi hagi un impediment. L'acumulació de frustracions serà la que desencadenarà l'agressió i aquesta, la que eliminarà la frustració i ens tornarà a un estat inicial (Dollard *et al.*, 1939).

Aquesta agressió es pot dirigir cap a **fora** (és a dir, cap al que ha generat la frustració) o cap a dins, cap a la pròpia persona (amb l'autolesió o el suïcidi). Aquesta teoria també planteja que pot haver-hi un **desplaçament de l'agressió**, dirigint-la cap a algú altre que no té a veure amb la frustració, però que per algun motiu hi té alguna relació o similitud, sobretot si se'l percep amb una situació d'inferioritat, o amb menys capacitat de prendre represàlies, o algú sobre qui es percebi algun tipus de legitimitat per a agredir (com pot passar amb una persona o grup discriminat).

Font: <https://www.researchgate.net/publication/309672937_Understanding_the_intergenerational_transmission_of_violence/figures?lo=1&utm_source=google&utm_medium=organic>.

Posteriorment a l'aparició de la teoria, se'n van matisar alguns aspectes:

1) Hi ha circumstàncies que augmenten la probabilitat que la frustració induïxi a l'agressió:

- L'arbitrarietat, la injustícia i la il·legitimitat percebuda.
- El grau de satisfacció anticipada de l'objectiu que queda frustrat.
- L'atribució d'intencionalitat que es fa sobre la font de la frustració (si ve per part d'una persona i no d'un objecte, si es pot evitar i si és socialment inadequada).

Pastore (1952) va trobar que alguns estudiants que havien vist passar de llarg l'autobús després d'haver estat esperant molta estona tot i que el conductor clarament els havia vist tenien més probabilitat de cometre una agressió que quan veïen un autobús especial que passava de llarg perquè estava fora de servei.

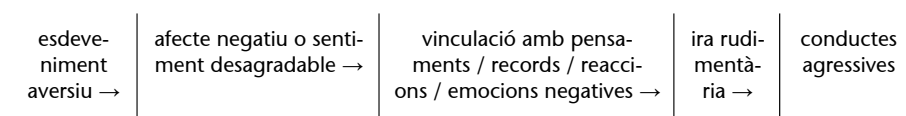
2) Hi ha casos en què la frustració no induïx a l'agressió gràcies a:

- La por del càstig.
- La poca predisposició a l'agressió.

- El desenvolupament de formes alternatives a l'agressió (com ara escapar de la situació, aconseguir objectius alternatius, canalitzar-la a través d'altres emocions o superar els impediments).

Leonard Berkowitz i la teoria del senyal-activació

Leonard Berkowitz (1926-2016) va fer dues reformulacions de la teoria de la frustració-agressió. La primera, combinant-la amb el condicionament clàssic, entenen les respostes agressives com una resposta condicionada a determinats estímuls ambientals. En la segona reformulació, feia una aproximació més cognitiva, entenen que l'agressió és aversivament estimulada, és a dir, és el resultat de l'afecte negatiu que ens provoca una experiència desagradable. La seqüència que planteja és la següent:

Entén les emocions com una xarxa d'interconnexions amb altres elements cognitius.

Hi ha algunes condicions que afavoreixen o dificulten l'agressió en cas de frustració:

- La intensitat de les emocions.
- La disponibilitat d'un blanc de l'agressió.
- L'autocontrol.
- Les normes socials.

Per a Berkowitz, hi ha alguns senyals que porten a pensaments negatius la majoria de la gent. Per exemple, les armes. En diferents experiments s'ha demostrat que la presència d'armes augmenta l'agressivitat. De totes maneres, també hi ha estudis en els quals no s'ha demostrat el mateix (Tedeschi i Felson, 1994, pàg. 60-65).

A més a més, Berkowitz va fer una altra aportació a la conceptualització de l'agressió distingint entre l'agressió emocional i la instrumental.

Segons Berkowitz, l'agressió **emocional** és innata i es basa en tendències dels organismes a respondre d'una manera agressiva als estímuls aversius. Tot i ser un sistema innat, es pot modificar a través de l'experiència i pot tenir una influència indirecta sobre les emocions i les cognicions. Els estímuls aversius podrien ser pensaments o sentiments. La ràbia no és la que porta a l'agressió, sinó que és un procés paral·lel: porta a pensaments i sentiments negatius i pot facilitar l'agressió; però no la instiga directament. Aquí, l'agressió emocional té com a objectiu fer mal al blanc de l'agressió.

En canvi, l'agressió **instrumental** és una forma d'aconseguir uns objectius, i d'alguna manera implica fer mal a algú, però no com a objectiu pròpiament. El dany generat a algú seria un mal necessari per a aconseguir el propi objectiu.

Les principals crítiques a la teoria de la frustració-agressió i les seves variants han estat el seu determinisme i la unidimensionalitat:

- La frustració no porta necessàriament a l'agressió (pot dur al plor, l'apatia...).
- La frustració és un desencadenant possible de l'agressió, però poden haver-n'hi d'altres.

2.3.3. Teories ambientalistes

Les teories ambientalistes parteixen de la idea que l'ésser humà no és agressiu per naturalesa, com plantejava Hobbes, sinó que l'agressió té un origen social, com defensava Rousseau. És a dir, l'agressió és quelcom que aprenem a partir del nostre context i de la interacció amb altres persones. Des d'aquesta perspectiva, s'entén l'agressió com una forma de conducta que s'adquireix i es manté, com passa amb altres conductes socials. Des d'aquesta perspectiva, és important preguntar-se com arribem a aprendre l'agressió.

En el nostre context social tenim múltiples exemples d'agressions i violència. Un aspecte molt important a tenir en compte és que la violència sol ser una manera molt ràpida d'aconseguir un objectiu. Té conseqüències negatives, i que no sempre són visibles, o almenys no sempre amb immediatesa.

Arnold H. Buss i la teoria de l'agressió instrumental

Arnold H. Buss (1925) és un psicòleg nord-americà que va teoritzar l'agressió en termes de condicionament instrumental (o condicionament operant). Des d'aquesta teoria es considera que l'aprenentatge és fruit de l'associació entre estímuls i respostes de les nostres experiències.

Imaginem una nena que vol jugar amb un nino, però hi ha un altre nen jugant-hi i ella li pren d'una manera agressiva. En cas que aconseguixi el nino, aprendrà que ser agressiva l'ajuda a aconseguir el que vol. Aquesta experiència farà que sigui més probable que, en una situació similar, la nena torni a ser agressiva.

L'associació entre el reforç positiu (aconseguir el nino) i la conducta agressiva (prendre'l al nen d'una manera agressiva) a partir de l'experiència és el que es diu condicionament instrumental, un aprenentatge a partir de l'experiència pròpia.

Una de les aportacions importants de Buss és que les persones estem influenciades per la nostra història personal (els aprenentatges previs) i no només pels instints, com es planteja en les teories internalistes. A aquesta teoria se li ha criticat la poca consideració d'aspectes socials i cognitius més enllà de l'associació entre estímul i resposta.

Albert Bandura i la teoria de l'aprenentatge social

Albert Bandura (1925) és un psicòleg nord-americà que va proposar una teoria de l'aprenentatge social de l'agressió des d'una perspectiva cognitiva i social. Segons aquesta teoria, les persones aprenem els comportaments agressius observant models que actuen de manera agressiva, i no només a partir de l'associació entre estímul i resposta (com en la teoria de l'agressió instrumental). Podem aprendre l'agressió no solament a partir de la nostra experiència (com en l'exemple anterior), sinó també d'allò que observem del nostre context. A aquest procés, se l'ha anomenat **modelatge o aprenentatge vicari**.

Per a demostrar-ho, Bandura va dur a terme experiments amb jocs infantils, introduint-hi una figura de **model agressiu**.

El modelatge o aprenentatge vicari és el procés pel qual s'aprenen noves formes de fer, o de fer-les més complexes, i les seves conseqüències, a partir de l'observació d'altres persones (o models).

Bandura va dur a terme diferents experiments per a observar el comportament dels infants després d'haver vist un model agressiu amb un nino inflable. Hi havia un grup experimental i un grup control. En el grup experimental, el model donava cops, cops de peu i cops de martell al nino, mentre que l'infant jugava amb altres jocs. Al grup control, l'adult jugava tranquil·lament amb les joguines. Els nens que no van ser exposats a models adults agressius, pràcticament no van tenir comportaments agressius i van jugar tranquil·lament. La majoria dels que havien tingut un model agressiu van ser agressius amb el nino.

En una segona fase, el model era recompensat per l'experimentador o bé no hi havia cap recompensa. Quan els nens i les nenes tornaven a jugar, els que havien vist que el model era recompensat n'imitaven el comportament. L'efecte tenia menys força si s'havia vist en vídeo o en directe.

Enllaç recomanat

Si t'interessa conèixer l'experiment de Bandura, pots accedir als documents audiovisuals: <https://www.youtube.com/watch?v=eqNaLerMNOE>.

Aquests experiments van permetre teoritzar sobre les implicacions de l'aprenentatge per modelatge:

- És més adaptatiu que l'aprenentatge per assaig i error (que ens pot portar a ensopegar diverses vegades amb la mateixa pedra), perquè comporta adquirir molta informació a un baix cost.
- Es basa en l'adquisició de representacions simbòliques de l'acció del model i, per tant, suposa capacitat analítica i d'abstracció. Aquest aprenentatge permet abstroure elements simbòlics per donar respostes a altres situacions. No s'aprèn un comportament concret, sinó una estratègia de comportament que va més enllà del que s'ha observat.

El treball de Bandura ha estat força important per a la comprensió del comportament agressiu, sobretot perquè ha permès distingir analíticament l'aprenentatge d'un comportament de l'execució d'aquest comportament. Bandura planteja que un antecedent del comportament agressiu és la intencionalitat, i que abans d'actuar d'una manera agressiva, n'avaluarem les possibles conseqüències. Això aporta informació a la discussió sobre si el fet de veure a la televisió o al cinema escenes violentes que són recompensades comporta, inevitablement, un augment d'aquests comportaments. Bandura defensa que «no tot el que s'aprèn s'executa». El mateix és aplicable avui dia als videojocs.

La teoria de Bandura té relació amb la teoria de l'associació diferencial d'Edwin Sutherland segons la qual el comportament delictiu és un aprenentatge basat en l'observació de comportaments delictius de persones amb qui es comparteix grup d'iguals. La conceptualització del comportament agressiu i delictiu com un aprenentatge, emfasitzant en processos del condicionament clàssic i diferencial, ajuda a crear unes bases per a programes de prevenció i intervenció del comportament agressiu (Garrido, Stangeland i Redondo, 2006).

Martín-Baró (1983) fa una crítica a la teoria de l'aprenentatge social de Bandura perquè considera que, més enllà de l'aprenentatge i de la inhibició dels comportaments agressius, cal plantejar-se els tipus de violència que es desencadenen o s'aprenen, a qui s'adreça la violència i quins efectes té sobre una realitat concreta.

Crítiques a les teories internalistes i ambientalistes

El concepte d'agressió s'ha centrat sobretot en el comportament agressiu, en la part observable. Els teòrics de l'agressió l'han definit com el comportament que es fa amb la intenció de fer mal. Al mateix temps, en investigar l'agressió a través d'experiments, la intencionalitat no s'ha conceptualitzat ni avaluat. D'altra banda, s'ha fet poc èmfasi en els valors implícits a l'hora d'identificar els comportaments agressius. Tot i no haver-ho emfasitzat, és molt important diferenciar entre el que s'entén com a formes d'agressió legítimes i il·legítimes, perquè no visibilitzar aquesta diferenciació estableix els implícits com a ideologia. Quan s'ha fet recerca sobre agressió, s'ha focalitzat en les formes il·legítimes i valorades negativament, però cal tenir en compte que el que és o no és legítim se significa socialment, culturalment i històricament. És un aspecte rellevant perquè els teòrics de l'agressió s'han centrat en els seus propis valors per a identificar-la, coincidint amb el que consideraven il·legítim i negatiu. I les formes de violència que els teòrics de l'agressió han considerat legítimes han quedat invisibilitzades com a violència, i fora de l'objecte de recerca en parlar d'agressió i violència. Les teories següents amplien la conceptualització de la violència per poder abraçar-la, més enllà que es consideri il·legítima i negativa per part de qui sosté una posició de poder en un context social determinat.

2.3.4. Teories socials

Les teories següents comparteixen una perspectiva que té més en compte la dimensió social de la violència i van més enllà de les explicacions internalistes i de la creació de resultats a través d'experiments. Alhora, són teories menys centrades en la cognició.

James T. Tedeschi i l'interaccionisme social: de l'agressió a les accions coercitives

James T. Tedeschi és un psicòleg social estatunidenc interessat en els processos d'interacció entre les persones. Des d'aquesta teoria es fa una forta crítica als estudis i experiments al laboratori, entenent que no representen la complexitat i l'amplitud del concepte d'agressió i que les accions agressives d'aquests experiments no es poden interpretar com a agressió.

La teoria de l'interaccionisme social proposa que el concepte d'agressió es deixi d'estudiar com a concepte científic i experimental, i prefereix centrar-se en les **accions coercitives**, integrant l'agressió en una teoria més general sobre el poder i la influència (Tedeschi, 2006). Aquesta teoria planteja que les persones

optem per usar les accions coercitives (amenaces, càstigs i força física) contra algú altre per tres possibles motius: el **control social**, la **justícia** o la **identitat**. No diferencia entre l'ús legítim o il·legítim de les accions coercitives, ja que tothom podria trobar una justificació a les seves accions. Vegem, doncs, els diferents motius que expliquen l'ús de l'agressió segons Tedeschi:

1) **Control social**. Les persones busquem reconeixement per part dels altres i evitem els càstigs. Allò que volem pot ser que ens sigui donat o bé que haquem d'influenciar sobre les altres persones per aconseguir-ho. Per a fer-ho, es pot recórrer a la persuasió, l'intercanvi, les aliances, el modelatge, o bé a les amenaces, els càstigs o la força física. Triar unes formes o unes altres té a veure amb els recursos personals o contextuals de cadascú; de l'estratègia i de la necessitat o voluntat d'aconseguir l'objectiu marcat. Quan hi ha una situació de conflicte, escassetat de recursos, o si el conflicte és intens, hi ha menys probabilitat de tenir confiança en les formes positives d'influència i és més fàcil recórrer a les accions coercitives.

2) **Justícia**. Quan una situació es percep com a injusta, la identificació amb la víctima pot generar ràbia i normalment augmenta la necessitat de restaurar i imposar justícia a l'agressor. La injustícia pot representar una distribució injusta de recursos, privilegis o responsabilitats, o pot tenir a veure amb la presa de decisions, amb l'incompliment d'acords o normes. La persona que vol restablir el sentit de justícia pot optar per no fer res, reconsiderar el que ha passat deixant de culpar l'altra part, perdonar, fer una demanda explícita, demanar perdó o castigar d'alguna manera qui ha comès la injustícia percebuda.

3) **Identitat**. L'afirmació o la defensa de les identitats és un altre motiu per explicar les accions coercitives. Quan algun fet qüestiona una identitat determinada, es poden donar accions coercitives per evitar-ho. Això es dona, per exemple, ens els casos de LGTB-fòbia, en què la identitat heterosexual es veu qüestionada per altres identitats. Les persones LGTB tenen més probabilitats de patir *bullying* (Platero i Gómez, 2007, i Olweus, 1978, citats per Tedeschi, 2006).

La necessitat de control social, la justícia o tenir cura de la identitat, com hem vist, poden ser els motors d'accions coercitives. Aquesta perspectiva visibilitza el lligam que tenen l'ús de les accions coercitives i les relacions de poder, i se centra en la finalitat amb la qual s'usa la violència.

Arnold Mindell, la psicologia orientada a processos i el rol del terrorista

Arnold Mindell és un físic i psicoanalista junguà, fundador de la psicologia orientada a processos (també anomenada treball de processos). Aquesta perspectiva treballa els processos en els àmbits individual, relacional, grupal i social, i defineix un procés com la dinàmica que es dona entre dues parts polaritzades. En la psicologia orientada a processos s'utilitzen la teoria de camp de

L'Observatori Contra l'Homofòbia

L'Observatori Contra l'Homofòbia és l'eina per lluitar contra la LGTB-fòbia en totes les seves formes i per donar el suport necessari a les víctimes.

Kurt Lewin i la teoria de rols de diferents autors (G. H. Mead, Moreno, Linton i Berger) per arribar a una comprensió dels grups. Segons Mindell (2004), el camp és l'atmosfera d'un grup, que es pot percebre, però que és difícil de posar en paraules, i el conflicte és una polarització entre rols. Una persona pot ocupar més d'un rol o posició, i un rol o posició pot estar ocupat per més d'una persona. Hi ha rols en què algunes persones o grups s'hi senten més identificats, o que són més coneguts (procés primari), i d'altres que són més desconeguts o difícils de reconèixer (procés secundari). En un grup que s'identifiqui amb portar-se bé, ser acollidor i pacífic, hi haurà uns rols amb els quals ningú s'identificarà, com el de ser violent. La violència serà quelcom secundari en aquest grup i, per tant, tot el que s'associï a la violència pertorbarà el grup, es valorarà negativament o s'exclourà. Podria ser que el rol violent l'ocupés una persona dins del propi grup, o una figura externa. En rebutjar el rol violent, aquest grup rebutja també altres coses que hi tenen relació i que sí que són necessàries per al grup, com podrien ser la determinació a l'hora de defensar una idea, posar un límit, fer les coses amb intensitat, expressar la ràbia o la frustració, etc. Si el grup associa aquestes coses a la violència, no les farà perquè no s'identifica amb ser violent, i deixarà d'acollir aspectes que sí que són importants per al propi grup. En una situació de conflicte, en què no hi ha fluïdesa de comunicació ni relació entre les parts, pot haver-hi una escalada del conflicte. Poder desplegar el rol que pertorba o que genera rebuig en un grup, i entendre què hi ha més enllà de la pertorbació, ajuda a ampliar la identitat del grup i a enfrontar-se al conflicte. Paral·lelament a aquestes dinàmiques (que poden ser interpersonals, grupals o intergrupals), tenim també el poder. Segons la psicologia orientada a processos, cada persona té diferents tipus de poder i rang (el que en altres teories s'anomena estatus):

- **Rang psicològic** (història personal, habilitats, suport, confiança).
- **Rang contextual** (reconeixement, antiguitat, experiència...).
- **Rang social** (edat, gènere, classe, origen, educació, salut, religió...).
- **Rang espiritual** (confiança en la vida, sentit existencial).

El rang es defineix com la **suma de privilegis**. En els processos (interpersonals, grupals o intergrupals), tenir privilegis va molt associat a no ser-ne conscient, i des d'aquesta posició el patiment aliè (relacionat amb el mateix privilegi) passa desapercebut. Això sol generar ressentiment en qui no té el mateix privilegi, o en qui pateix la inconsciència o l'abús. Pot prendre forma d'ignorància, menyspreu o discriminació i pot dur a conflictes i escalades. Per exemple, en els conflictes en què apareix el terrorisme podem descriure diferents rols (Vassiliou, 1995):

- **Terrorista**: genera dolor, por i patiment (físic o emocional), se sent víctima d'un sistema opressiu.
- **Víctima**: se sent atacada i castigada per actes que li assignen una responsabilitat que no identifica.
- **Autoritat**: garant de l'ordre o la convivència.

Sovint, el rol de terrorista l'ocupen persones o grups minoritaris i/o amb poc poder a qui no s'ha escoltat o a les quals s'ha obviat i que opten per trencar amb els estils comunicatius establerts en un grup, o en una societat, amb una forta sensació de defensar el seu sentit de justícia (o venjança). En fer-ho d'una manera violenta, el rol de víctima culpa de la violència el rol del terrorista. Molt sovint, aquesta dinàmica s'origina per la manca de consciència de privilegi del cantó atacat. És important preguntar-se si l'origen d'aquesta violència és la indiferència del cantó majoritari o privilegiat. Des del privilegi és molt difícil escoltar qui parla des de la ràbia o les males maneres. I aquesta visió sol generar menys possibilitat d'escolta i més escalada del conflicte. Des de la psicologia orientada a processos s'aposta per eines que permetin que les dues parts d'un conflicte puguin expressar-se d'una manera segura. Aquesta metodologia es pot usar en un sentit literal (en conflictes armats), però també en processos interpersonals o grupals diversos, quotidians, sense que hi hagi una presència de violència física.

Lonnie Athens i l'interaccionisme simbòlic: interpretacions i autoimatge en delictes violents

Lonnie Athens és un criminòleg estatunidenc que ha fet una anàlisi dels delictes violents (Athens, 1977) basant-se en els postulats de l'interaccionisme simbòlic (de George H. Mead i Herbert G. Blumer) i, més concretament, a partir de:

- El self com a **procés** (la interacció d'una persona amb si mateixa).
- El self com a **objecte** (la interacció d'una persona amb les altres).

Va dur a terme un estudi en què va demanar a seixanta persones que havien comès un **delicte violent** que definissin la situació concreta i que la jutgessin. A partir d'aquí va concloure que les persones que cometen delictes violents fan **interpretacions** de la situació en la qual l'han comès a partir del que observen en la víctima i interpretant que han de donar-hi una resposta violenta. A partir de les descripcions, va identificar quatre possibles interpretacions de l'ús de la violència:

- Interpretació de **defensa física**: la víctima de l'acte violent és qui hauria iniciat una acció violenta, de la qual l'actor intentava defensar-se de manera violenta.
- Interpretació **frustrativa**: la víctima impedeix d'alguna manera que l'autor aconsegueixi el seu objectiu, i l'actor considera que una acció violenta és la manera més adequada de desbloquejar la situació.
- Interpretació **malèfica**: l'actor interpreta que la víctima està burlant-se'n o menyspreant-lo, i a partir d'aquí entén que la víctima és una persona extremament maliciosa i creu que una acció violenta és una bona manera d'abordar la burla o el menyspreu.
- Interpretació **frustrativa i malèfica**: combina aspectes de les dues interpretacions anteriors; comença com la interpretació frustrativa, en què la

Lectura recomanada

Si en voleu una explicació més detallada, podeu consultar *Listen or Die: The Terrorist as a Role*, d'Alexandra Vassiliou (1995).

víctima s'està oposant d'alguna manera als objectius de l'actor, i continua amb la malèfica, en què l'actor interpreta que la víctima té males intencions i que una acció violenta pot ajudar a resoldre la situació.

D'altra banda, Athens va indagar sobre l'autoimatge de les persones que havien comès un delictes violent i va distingir entre:

- Autoimatge **violenta**: persones que es veuen a si mateixes amb una voluntat o predisposició a respondre amb violència física, i amb atributs personals violents com a característica destacable (temperamentals, explosives, actuant en calent).
- Autoimatge **violenta incipient**: persones que es veuen amb una voluntat o predisposició a la violència psicològica (insults o amenaces), i amb atributs personals violents.
- Autoimatge **no violenta**: persones que no es veuen a si mateixes com a violentes.

Athens va escriure sobre la relació entre les diferents interpretacions de la situació i l'autoimatge i va concloure que:

- Les persones amb una autoimatge no violenta fan interpretacions de defensa física.
- Les persones amb una autoimatge violenta incipient fan interpretacions frustratives, o frustratives i malèfiques (és a dir, interpreten les seves accions violentes si algú ha posat dificultats a l'assoliment dels seus objectius).
- Les persones amb una autoimatge violenta fan els quatre tipus d'interpretacions.

Amb aquest estudi sobre les persones que han comès delictes violents, Athens ens ajuda a entendre de quina manera aquestes persones donen un valor simbòlic a les accions violentes, a partir de l'anàlisi de la interacció d'una persona amb si mateixa i amb les altres persones.

2.3.5. Teories crítiques

Ignacio Martín-Baró, la psicologia de l'alliberament i la dimensió normativa de la violència

La **psicologia social contemporània** ha introduït **nous elements** de comprensió que es desmarquen tant de les explicacions de naturalesa interna com de les de naturalesa externa. Aquests elements són els següents:

1) La violència es dona en un **context de relacions interpersonals i/o intergrupals**, amb diferències de poder (qui té un estatus superior normalment és qui agredeix qui té un estatus inferior: pare-fill, home-dona, blanc-negre, etc.).

2) La relació de la violència amb les **normes socials**.

a) L'agressió s'ha considerat per damunt de tot **un comportament antinormatiu**. (ex.: es considera agressió l'ocupació d'habitatges buits perquè és antinormatiu).

b) L'agressió en la nostra societat està regulada per la norma de la **reciprocitat**: si t'agredeixen és legítim, socialment, respondre amb una agressió.

Martín-Baró posa l'èmfasi en la vinculació entre el **comportament agressiu o la violència i la reproducció i el manteniment de l'ordre social**. L'única presència d'allò social és en termes de context social (per exemple: «mirar la televisió augmenta el nivell d'agressió»), però no s'analitza la **funció social de l'agressió/violència** (de reproducció o canvi de l'ordre social establert). Per pensar això, vegem quins són els **supòsits subjacents** a la pràctica totalitat dels plantejaments o **teories clàssiques** sobre l'agressió (Lubek, 1979):

a) S'assumeix que la violència i l'agressió **s'han d'explicar a nivell individual, o inclús intraindividual**. Es deixa de banda el paper dels grups grans i de les institucions en relació amb l'agressió, fet que es deu a la prevalença dels estudis de laboratori basats en estímulo-resposta (ex.: la pena de mort és un exemple extrem d'agressió institucionalitzada).

b) S'assumeix que la violència o agressivitat és **sempre perjudicial** per a la societat i s'identifica com a violent allò que atempta contra el poder establert. Es descarten preguntes en relació amb els efectes de la violència a llarg termini (ex.: molts dels drets dels quals gaudim ara, com les condicions laborals — salari mínim, vacances pagades— s'han aconseguit a través de mobilitzacions, fins i tot d'aldarulls).

c) S'assumeix que **controlar, reduir i reprimir la violència és un objectiu vàlid en qualsevol cas**. Així, els estudis sobre la reducció de l'agressió han estat utilitzats sobretot pels grups amb poder que han reprimat les minories o grups sense poder (moviments estudiantils, ocupació, insubmissió, etc.), malgrat que la ciència es descriu a si mateixa com a «neutral». Per tant, la **funció social** de l'agressió, tal com s'ha estudiat, ha estat sobretot de **reproducció de l'ordre social** (i les relacions de poder existents) i no tant per a transformar-lo o canviar-lo.

La Plataforma d'Afectades per la Hipoteca agrupa persones amb dificultats per pagar la hipoteca o que es troben en procés d'execució hipotecària i persones solidàries amb aquesta problemàtica. Des dels seus inicis ha visibilitzat injustícies a través de l'escarni (en castellà, *escrache*) i les aturades als desnonaments. Ambdues accions, de resistència pacífica i sense ús de la força física de forma activa, s'han usat amb més freqüència a partir de les accions de la PAH. La Llei de seguretat ciutadana (coneguda com a Llei mordassa) ha tipificat com a delictes aquestes i altres accions de protesta que no impliquen l'ús de la força física, aquí sí, definint-les com a violència i, per tant, sancionables.

Martín-Baró assenyalava el següent sobre el comportament violent:

1) L'agressió o la violència pot presentar **diferents formes o tipus** i no sempre té una forma individual. L'agressió o la violència és un conjunt canviant de conductes i actituds, i no un esquema comportamental permanent, i pot adoptar les formes següents:

- a) **Violència estructural**: la que prové d'un ordre social.
- b) **Violència interpersonal**: producte de la ràbia o de la ira.
- c) **Violència educativa**: pressió excessiva per part de pares o mestres.
- d) **Violència personal**: pressió excessiva d'un sobre si mateix.

L'agressió pot ser **física** (fer mal físic) o **moral** (calumniar).

2) L'agressió o la violència tenen un **caràcter històric i cultural**, per la qual cosa no es poden entendre fora de context. En la nostra cultura hi ha algunes maneres establertes de **legitimar i/o justificar l'agressió**:

- a) A través de la **desvaloració de la víctima**: la desvaloració porta a sentir que alguns grups es mereixen el dany que han rebut (prostitutes, migrants... se'ls veu com a immorals o perillosos i, per tant, es considera normal atemptar contra ells).
- b) La **negació de la responsabilitat personal** facilita molts cops l'agressió. En l'experiment de Milgram (1974) d'obediència a l'autoritat, el responsable del mal fet és el científic, o la ciència com a institució, i no la persona concreta. En les guerres també és molt freqüent: els soldats consideren que estan obeint ordres o, com va estudiar Hannah Arendt (1969) sobre la situació durant l'holocaust, pensen que estan fent la feina que se'ls ha encarregat.
- c) **L'etiquetar una acció com a agressió** en facilita la **penalització** en termes d'agressió (com acabem de veure amb l'exemple de l'escarni, la PAH i la Llei mordassa).

3) **L'espiral de la violència**: l'agressió o la violència desencadenen un procés que, un cop posat en marxa, tendeix a incrementar-se. Per aturar-lo no n'hi ha prou de conèixer-ne les arrels; per tant, sembla erroni establir formes de violència per a reduir altres formes de violència.

«Feia dos dies, els soldats havien penjat tres refugiats que havien sortit fora del camp. Per què van penjar els tres refugiats? Perquè dos d'ells havien violat i matat una noia del poble. Per què van violar aquesta noia? Perquè els soldats havien lapidat una família de refugiats. Per què els havien lapidat? Perquè els refugiats havien cremat una casa al costat del turó de la farigola. Per què els refugiats havien cremat la casa? Per venjar-se dels soldats que havien destruït un pou d'aigua perforat per ells. Per què els soldats van destruir el pou? Perquè els refugiats havien cremat una collita del costat del riu. Per què havien cremat la collita? Certament hi ha una raó, el meu record s'atura aquí, no puc anar més enllà, però la història pot continuar durant molt de temps, d'un fil a un altre, de la ràbia a l'enuig, de la pena a la tristesa, de la violació a l'assassinat, fins als inicis del món».

Fragment traduït de l'obra de teatre *Incendies*, de Wajdi Mouawad.

El pes que Martín-Baró dona als efectes de la violència, la seva vinculació amb les relacions de poder i l'ordre establert i la seva especificitat històrica i cultural serveixen de base per a l'última teoria que veurem en relació amb la violència.

La construcció social de la violència

El construccionisme social parteix del principi que el llenguatge no és un element que representa la realitat que ens envolta, sinó que la construeix. És a dir, que les coses no existeixen independentment de com les construïm a través del llenguatge. La nostra manera de percebre una persona, un objecte, una acció o un fenomen depèn de la nostra manera d'anomenar-la, de construir-la. Tot i que les persones, els objectes, les accions o els fenòmens tenen característiques, el construccionisme social se centra en per què algunes característiques prenen més importància i s'utilitzen per a la generació de coneixement (sigui social o científic).

El construccionisme social es basa en:

1) **L'especificitat històrica i cultural.** En diferents moments de la història, o en les distintes cultures, classifiquem i categoritzem el món de maneres diverses. Foucault (1977 i 1979) planteja que els processos de classificació i categorització estan relacionats amb els canvis socials i la governança, que provoquen les categories d'«ésser» que donem per fetes a cada context històric i cultural concret. N'és un exemple el sistema sexe-gènere. Al segle XX, en les societats occidentals, s'ha passat d'entendre que hi havia homes i dones a plantejar la diferència entre el sexe entès com a biològic i el gènere com a cultural, fins a qüestionar el binarisme d'aquesta manera d'entendre la relació entre el cos biològic, la identitat de gènere i l'expressió de gènere (Coll-Planas, 2013).

2) **Discurs i poder disciplinari.** El discurs és el conjunt d'idees culturalment significatives a les quals recorrem per a descriure i donar sentit al món, als esdeveniments o a les persones, i que a més a més té efectes en les nostres maneres de fer i actuar. El discurs, en aquest sentit, és **productiu**, perquè té efectes. Un dels efectes productius del discurs és el poder disciplinari, és a dir, la capacitat que té de fer complir les normes socials (Foucault, 1979).

«Sovint s'explica el comportament de les persones a partir de la seva 'personalitat', i els atribuïm la responsabilitat dels seus actes, en la majoria dels casos. Si algú se salta les normes socials, cometent un delicte, es pretén reconduir els 'errors' comesos a través del càstig o de la rehabilitació. Tot i així, hi ha corrents criminològics que apunten a aspectes socials o contextuals que tenen incidència sobre els índexs de delinqüència, i no tant sobre els factors vinculats a la personalitat» (Reiner, 2007, citat per Burr, 2019).

3) Les relacions de poder. Fan referència a la posició que les persones ocupem a la societat. No són estàtiques, però les persones o grups que ocupen posicions de més poder tenen més influència en la definició de les normes que s'espera que la resta segueixin.

4) Relativisme. Les diferents maneres de construir la realitat en diversos moments o contextos estan vinculades al poder i al llenguatge. Per tant, hi pot haver moltes realitats diferents i estan més relacionades amb la política i el poder que amb les característiques del que s'estigui definint.

Posem el focus en la violència sexual a partir d'aquests principis. El que entenem per violència, segons el construccionisme, està marcat pel moment històric i social concret; hi ha un discurs —que té uns efectes— sobre què és i què no és violència que té a veure amb les relacions de poder en un moment determinat. Per això, una mateixa acció es pot definir com a violència o tot al contrari, en funció de qui i com l'està definint. El mateix passa amb els delictes, o amb qualsevol altre concepte. Aquesta perspectiva és interessant perquè té en compte el canvi social i ens ajuda a posar el focus en com es donen els processos de canvi en la definició de conceptes, en aquest cas, de la violència. La manera de concebre la violència de dècades enrere o en l'actualitat ha canviat. Si pensem en la definició de la violència, concretament en temes de gènere, podem veure que en l'últim segle hi ha hagut canvis importants en la seva visibilització, la seva problematització i la presa de consciència de la seva importància en l'àmbit social. Això s'ha donat gràcies al moviment feminista, al paper dels experts, als mitjans de comunicació i a les administracions (Best, 2016).

En els últims anys hem vist com han anat apareixent més i més mobilitzacions al carrer, revistes acadèmiques, centres de recerca, màsters especialitzats, notícies als mitjans, polítiques públiques, i canvis legislatius cap a una conceptualització de la violència amb perspectiva de gènere.

Si ens focalitzem en les violències sexuals, podem veure que la comprensió que se'n fa des del dret ha viscut canvis, però que encara parteix d'una base eminentment patriarcal. Actualment, la llei catalana Llei 5/2008, del 24 d'abril, del dret de les dones a erradicar la violència masclista se centra en els drets de les dones, que impliquen que les violències sexuals són il·legítimes o prohibides. Pot semblar una obvietat i, d'altra banda, hi ha crítiques a la manca de lleis que protegeixin els drets dels homes de la mateixa manera. Però... per què és important especificar els drets de les dones, en aquest cas? El dret de l'Estat espanyol es basa en el **dret romà**, és a dir, en principis patriarcal i heteronormatius des dels quals s'entenia que els homes eren propietaris de les

Mur d'una universitat, amb l'iceberg de la violència tal com s'ha difós des de diferents col·lectius feministes.

seves dones (*potestat marital*) i dels fills (*patria potestat*), i el valor de les dones estava basat en la virginitat. El pare era l'encarregat de preservar la virginitat de les filles, i la pèrdua de la virginitat estava vinculada al moment en què les noies passaven de ser propietat del pare a ser propietat del marit. D'aquí el ritual de la petició de mà, i l'acompanyament del pare a la núvia fins a l'altar, encara vigent avui dia. El dret romà servia de mecanisme de control sobre els cossos de les dones, per part de les dones, i sobretot en el que fa referència al seu potencial reproductiu. Per això s'entén el sexe (des del dret) com a sexe penetratiu (l'únic amb potencial reproductiu). I per això mateix, al llarg de la història, la legislació de la violència sexual ha estat concebuda sobretot des de la violació vaginal, i es considerava un delictes contra el pare o el marit de la dona —perquè n'era el propietari (Burgess-Jackson, 1996, pàg. 44-49).

Pel mateix motiu, no es preveia que les relacions sexuals dins el matrimoni haguessin de ser consentides. Per tant, durant molts anys es va considerar la violació **només** quan era una penetració vaginal per part d'un home, i no es considerava la violació dins del matrimoni¹.

Actualment, al Codi penal ja té una ampliació del que es considera violació, i va més enllà del sexe reproductiu (incloent-hi tots els tipus de penetració) en considerar-la també un delictes que es pot donar dins de la parella (casada o no). Tot i així, la llei fa una distinció entre l'abús i l'agressió sexual, que deixa un marge d'interpretació ampli, com hem vist en diferents moments d'aquest mòdul. Per això, un dels lemes més repetits en les manifestacions contràries a la sentència de La Manada va ser «No és abús, és violació». En aquest cas, estem davant d'un exemple de com la manera d'anomenar una acció concreta està sent renegociada. Al carrer, i també dins del sistema juridicopenal. Aquest fet es pot entendre ara, però era difícil d'imaginar durant la dictadura franquista, en què les dones necessitaven el permís del pare o el marit per fer tràmits com ara obrir un compte bancari. Hem vist com la paraula violació s'està reconceptualitzant, i ha passat de designar el sexe reproductiu fora del matrimoni (com deia el dret romà) al sexe forçat (segons el Codi penal de l'Estat espanyol), al sexe sense consentiment (segons les persones mobilitzades al carrer en resposta a la sentència de La Manada). Això denota les relacions de poder entre homes i dones, com han anat canviant i com poden continuar canviant.

⁽¹⁾La primera sentència a condemnar una violació conjugal a l'Estat espanyol va ser l'any 1992 per part del Tribunal Suprem.

Font: <<http://www.eldiarioalerta.com/articulo/cabecera-santander/multitudinaria/20180504201428025170.html>>.

Resum

Al llarg d'aquest mòdul hem fet un recorregut pels processos d'atribució, així com per l'agressió i la violència.

Hem vist perspectives, tant de l'atribució com de la violència, que partien de les persones i se centraven en característiques innates o internalistes; en la persona com a ésser cognitiu que processa la informació d'una manera o d'una altra; com a ésser social, en un context determinat per relacions de poder i normes socials; o bé, finalment, com a ésser construït socialment a través del llenguatge i el discurs.

Hem anat navegant per diferents exemples que ens ajuden a entendre les teories de l'atribució i la violència, veient quines tendències tenim a l'hora d'atribuir la causalitat d'un fet o un altre com, per exemple, quan aprovem o suspenem una assignatura, o com es construeixen l'acusació o la defensa en un judici. O de quina manera parlar d'immigrants, de refugiats o de sol·licitants d'asil ens predisposa a entendre el fenomen amb efectes d'exclusió o d'acollida. Els exemples centrats en els delictes violents i els delictes sexuals ens han permès veure de quina manera tendim a atribuir la violència a la víctima o a l'agressor, a considerar unes violències legítimes o il·legítimes, visibles o invisibles, així com a prendre consciència de les possibilitats de canvi a l'hora de definir què és i què no és violència.

Bibliografia

- Adams, M.** (2017). «Environment: Critical Social Psychology in the Anthropocene». A: *The Palgrave Handbook of Critical Social Psychology* (pàg. 621-641). <https://doi.org/10.1057/978-1-137-51018-1_30>.
- Álvaro, J. L.; Garrido, A.** (2001). *Psicología social. Perspectivas psicológicas y sociológicas*. Madrid: McGraw-Hill.
- Arendt, H.** (2005). *Sobre la violencia*. Madrid: Alianza.
- Athens, L. H.** (1977). «Violent Crime: A Symbolic Interactionist Study». *Symbolic Interaction* (núm. 1:1, pàg. 56-70). <<https://doi.org/10.1525/si.1977.1.1.56>>.
- Atkinson, J. M.; Drew, P.** (1979). *Order in court: The organization of verbal interaction in judicial settings*. Londres: Macmillan.
- Bandura, A.** (1978). «Social Learning Theory of Aggression». *Journal of Communication* (núm. 28:3, pàg. 12-29). <<https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1978.tb01621.x>>.
- Berger, P. L.; Luckmann, T.** (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Garden City, NY: Doubleday.
- Best, J.** (2016). «Social Construction of Violence». A: *The Wiley Handbook on the Psychology of Violence* (pàg. 86-99). <<https://doi.org/10.1002/9781118303092.ch5>>.
- Blume, T. W.** (2017). «Social Perspectives on Violence». *Michigan Family Review* (núm. 02:1, pàg. 9). <<https://doi.org/10.3998/mfr.4919087.0002.102>>.
- Breuer, J.; Elson, M.** (2016). «Frustration-Aggression Theory». A: P. Sturney (ed.). *The Wiley Handbook of Violence and Aggression* (pàg. 121-182). <<https://doi.org/10.2307/j.ctt13x14rb.8>>.
- Burgess-Jackson, K.** (1996). *Rape: A Philosophical Investigation*. Brookfield: Dartmouth.
- Burr, V.** (1997). Introducció al construccionisme social. A: *UOC*. Barcelona: Pòrtic.
- Burr, V.; Dick, P.** (2017). «Social Constructionism». A: *The Palgrave Handbook of Critical Social Psychology* (pàg. 59-80). <https://doi.org/10.1057/978-1-137-51018-1_4>.
- Carrasco, M. Á.; González, M. J.** (2006). «Aspectos conceptuales de la agresión: definición y modelos explicativos [Theoretical issues on aggression: concept and models]». *Acción Psicológica* (núm. 4:2, pàg. 7-38). <<https://doi.org/10.5944/ap.4.2.478>>.
- Coll-Planas, G.** (2013). *Dibuixant el gènere*. València: Edicions 96.
- Coll-Planas, G.; García-Romeral Moreno, G.; Mañas Rodríguez, C.; Navarro-Varas, L.** (2008). «Cuestiones sin resolver en la Ley integral de medidas contra la violencia de género: las distinciones entre sexo y género, y entre violencia y agresión». *Papers. Revista de Sociología* (núm. 87, pàg. 187-204). <<https://doi.org/10.5565/rev/papers/v87n0.795>>.
- Dollard, J.; Miller, N. E.; Doob, L. W.; Mowrer, O. H.; Sears, R. R.** (1939). «Frustration and aggression». *A Frustration and aggression*. New Haven: Yale University Press. <<https://doi.org/10.1037/10022-000>>.
- Domènech, M.; Íñiguez Rueda, L.** (2002). «La construcción social de la violencia». *Athenea Digital* (2, pàg. 1-10).
- Drew, P.** (1990). «Strategies in the Contest between Lawyer and Witness in Cross-Examination». A: *Language in the Judicial Process* (pàg. 39-64). Nova York. <https://doi.org/10.1007/978-1-4899-3719-3_2>.
- Edwards, D.; Potter, J.** (1993). «Language and causation: A discursive action model of description and attribution». *Psychological Review* (núm. 100:1, pàg. 23-41). <<https://doi.org/10.1037/0033-295X.100.1.23>>.
- Felson, R. B.; Ribner, S. A.** (1981). «An Attributional Approach to Accounts and Sanctions for Criminal Violence». *Social Psychology Quarterly* (núm. 44:2, pàg. 137-142). <<https://doi.org/10.2307/303371>>.
- Garrido, V.; Stangeland, P.; Redondo, S.** (2013). *Principios de criminología* (4a ed.). València: Tirant lo Blanch.

- Gergen, K.** (1985). «The social constructionist movement in modern psychology». *American Psychologist*, núm. 40:3, pàg. 266-275).
- Gopegui, B.** (2009). «El padre de Blancanieves». A: *Madrid/Barcelona* (pàg. 352). Barcelona: Anagrama.
- Heckert, D. A.; Gondolf, E. W.** (2000). «Assessing assault self-reports by batterer program participants and their partners». *Journal of Family Violence* (núm. 15:2, pàg. 181-197). <<https://doi.org/10.1023/A:1007594928605>>.
- Heitmeyer, W.; Hagan, J. (ed.)**. (2003). *International Handbook of Violence Research*. <<https://doi.org/10.1007/978-0-306-48039-3>>.
- Hewstone, M.; Frey, D.** (1990). «Introducción a la psicología social: una perspectiva europea». A: *Introducción a la psicología social: una perspectiva europea* (pàg. 149-169). Barcelona: Ariel Psicología.
- Imbusch, P.** (2003). «The Concept of Violence». A: W. Heitmeyer; J. Hagan (ed.) *International Handbook of Violence Research* (pàg. 13-39). <https://doi.org/10.1007/978-0-306-48039-3_2>.
- Jones, E. E.; Davis, K. E.** (1965). «From Acts To Dispositions The Attribution Process A Person Perception». *Advances in Experimental Social Psychology* (núm. 2, pàg. 219-266). <[https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60107-0](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60107-0)>.
- Jones, E. E.; Davis, K. E.; Gergen, K. J.** (1961). «Role playing variations and their informational value for person perception». *Journal of Abnormal and Social Psychology* (núm. 63:2, pàg. 302-310). <<https://doi.org/10.1037/h0048514>>.
- Jones, E. E.; Harris, V. A.** (1967). «The attribution of attitudes». *Journal of Experimental Social Psychology* (núm. 31:1, pàg. 1-24). <[https://doi.org/10.1016/0022-1031\(67\)90034-0](https://doi.org/10.1016/0022-1031(67)90034-0)>.
- Kelley, H. H.** (1973). «The processes of causal attribution». *American Psychologist* (núm. 28:2, pàg. 107-128). <<https://doi.org/10.1037/h0034225>>.
- Kingdon, J. W.** (1967). «Politicians' Beliefs about Voters». *American Political Science Review* (núm. 61:1, pàg. 137-145). <<https://doi.org/10.2307/1953881>>.
- Kirkwood, S.; Goodman, S.; McVittie, C.; McKinlay, A.** (2016). *The Language of Asylum*. <<https://doi.org/10.1007/978-1-137-46116-2>>.
- Krahé, B.** (2013). «The social psychology of aggression, second edition». A: *The Social Psychology of Aggression* (2a edició). <<https://doi.org/10.4324/9780203082171>>.
- Lubek, I.** (1979). «A brief social psychological analysis of research on aggression psychology». A: A. Buss (ed.) *Psychology in social context* (pàg. 259-306). Nova York: Irvington.
- Martín-Baró, I.** (1983). *Acción e ideología. Psicología social desde Centroamérica*. San Salvador: UCA.
- Maruna, S.; Mann, R. E.** (2006). «A fundamental attribution error? Rethinking cognitive distortions†». *Legal and Criminological Psychology* (núm. 11:2, pàg. 155-177). <<https://doi.org/10.1348/135532506X114608>>.
- McVittie, C.; McKinlay, A.** (2017). «Attitudes and Attributions». A: *The Palgrave Handbook of Critical Social Psychology* (pàg. 269-289). <https://doi.org/10.1057/978-1-137-51018-1_14>.
- Milgram, S.** (1963). «Behavioral Study of obedience». *The Journal of Abnormal and Social Psychology* (núm. 67:4, pàg. 371-378). <<https://doi.org/10.1037/h0040525>>.
- Milgram, S.** (1974). *Obedience to Authority*. Londres: Pinter Martin.
- Mindell, A.** (2004). *Sentados en el fuego: cómo transformar grandes grupos mediante el conflicto y la diversidad*. Barcelona: Icària.
- Mouawad, W.** (2015). *Incendies*. El Quebec: Leméac.
- Myers, D. G.** (2008). *Exploraciones de la psicología social*. Madrid: McGraw-Hill.
- Myers, M. A.** (1980). «Social Contexts and Attributions of Criminal Responsibility». *Social Psychology Quarterly* (núm. 43:4, pàg. 405-419).

Nisbett, R. E.; Caputo, C.; Legant, P.; Marecek, J. (1973). «Behavior as seen by the actor and as seen by the observer». *Journal of Personality and Social Psychology*(núm. 27:2, pàg. 154-164). <<https://doi.org/10.1037/h0034779>>.

Pastore, N. (1952). «The role of arbitrariness in the frustration-aggression hypothesis». *Journal of Abnormal and Social Psychology*(núm. 47:3, pàg. 728-731). <<https://doi.org/10.1037/h0060884>>.

Platero, R.; Gómez, E. (2007). *Herramientas para combatir el bullying homofóbico*. Madrid: Talasa.

Potter, J.; Wetherell, M.; Wetherell, P. M. (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. Londres: Sage Publications.

Schneider, S. L.; Wright, R. C. (2004). «Understanding Denial in Sexual Offenders». *Trauma, Violence, & Abuse*(núm. 5:1, pàg. 3-20). <<https://doi.org/10.1177/1524838003259320>>.

Sturmey, P.; Krahé, B. (2017). «Social-Psychological Explanations of Aggression and Violence». A: *The Wiley Handbook of Violence and Aggression*(pàg. 1-13). <<https://doi.org/10.1002/9781119057574.whbva043>>.

Tedeschi, J. T. (2003). «The Social Psychology of Aggression and Violence». A: *International Handbook of Violence Research*(pàg. 459-478). <https://doi.org/10.1007/978-0-306-48039-3_24>.

Tedeschi, J. T.; Felson, R. B. (1994). *Violence, aggression, and coercive actions*. <<https://doi.org/10.1037/10160-000>>.

Toledo Vázquez, P.; Pineda Lorenzo, M. (2016). «Part 1. Violències sexuals: un marc conceptual, teòric i ètic». A: *L'abordatge de les violències sexuals a Catalunya*.. Barcelona.

Vassiliou, A. A. (1995). *Listen or die: the terrorist as a role*. Union Institute.

Vayreda, A. (1996). «Origen i construcció de les representacions recíproques professor/a estudiant». A: *Psicologia social de l'ensenyament*. Barcelona: Editorial UOC.

Vigarello, G. (1999). *Historia de la violación: siglos XVI-XX*. València: Universitat de València («Feminismos», 55).

Wetherell, M.; Potter, J. (1988). «Discourse analysis and the identification of interpretative repertoires». A: *Analysing everyday explanation A casebook of methods*(pàg. 168-184). Thousand Oaks, CA: Sage.

